De kroning en de woning

Kenmerken van krakers en ME-ers. Het relaas van een ME-er en de reacties van twee officieren van justitie

Peter Hoefnagels

bron
Peter Hoefnagels, *De kroning en de woning. Kenmerken van krakers en ME-ers. Het relaas van een ME-er en de reacties van twee officieren van justitie*. Ad. Donker, Rotterdam 1981

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/hoef005kron01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

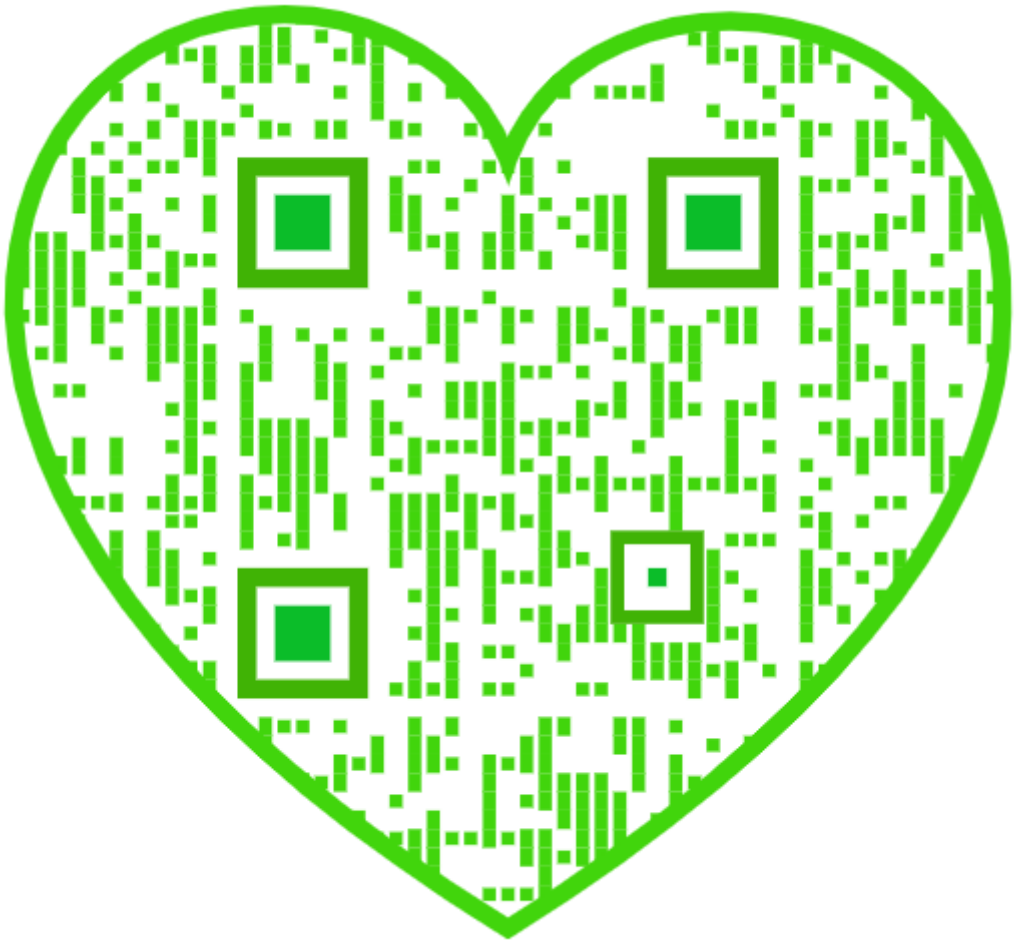

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

‘Het gezond verstand, soms “gesundes Volksempfinden” genoemd, wordt altijd boos, als de wetenschap één of ander prettig geloof aantast, zoals de superioriteit van de ene groep mensen tegenover de andere, blanken tegenover gekleurden, mannen tegenover vrouwen. Het gezond verstand wordt al geprikkeld als de wetenschap gaat uitpluizen wat vanzelf lijkt te spreken. Hoe mensen denken, hoe ze zich gedragen in kleine of in grote groepen . . .’

H.A. Gomperts

Voorwoord

Mensen die het goed met mij menen, hebben mij afgeraden dit boek te schrijven en te doen uitgeven, vanwege het hierin opgenomen en besproken relaas van een ME-er.

Mensen die het goed met mij menen, hebben mij aangeraden dit boek te schrijven en te doen uitgeven, onder meer vanwege het hierin opgenomen en besproken relaas van een ME-er.

Eerstgenoemde mensen, de afraders, menen dat het schrijven gevaarlijk zou kunnen zijn voor mijn persoon. Het zou - zo menen zij - iemand die zowel de krakers als de politie en het vervolgingsorgaan kritisch beschrijft, lastig gemaakt kunnen worden.

De aanraders menen daarentegen dat niet-schrijven gevaarlijk zou kunnen zijn voor de rechtsstaat, het democratisch gehalte en de vrijheid van spreken in onze samenleving. Dat komt mij wat overdreven voor. Ik kan het er wel mee eens zijn dat het gevoel, in een rechtsstaat en een democratie te leven, enigermate zou worden aangetast door de beslissing om iets niet bekend te maken uit vrees voor de almacht van het staatsapparaat.

Een samenleving kan zich wellicht een kleine ‘conspiracy of silence’ permitteren. Een schrijver kan zich echter niet veroorloven, een beetje niet-te-schrijven. Want - dat ben ik met Vinkenoog eens -: een beetje censuur is net zoiets als een beetje zwanger, zelfs wanneer het een relaas betreft over een gebeuren waarvan de mogelijkheid bestaat dat het niet precies zo

heeft plaatsgevonden als de ME-er het vertelde. In het laatste geval blijft er nog genoeg over dat het overdenken waard is.

Voor zijn medewerking en kritiek dank ik Dr. K.J. Nijkerk, wetenschappelijk hoofdmedewerker bij de Afdeling Criminologie en Kinderrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Dankbaar vermeld ik de redactionele medewerking van Hanneke Sassenburg, assistente bij de afdeling Criminologie en Kinderrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

G.P. Hoefnagels

‘Al die ladders en kranen doen ook wel denken aan een moderne uitvoering van een middeleeuwse bestorming. Eigenlijk zou je van tevoren met de tegenpartij moeten onderhandelen over de te gebruiken middelen. Dat zou tot deëscalatie kunnen leiden. Het is wel eens bij anti-kernenergie-demonstraties, onder andere in Almelo, gebeurd. Stel dat de tegenpartij belooft geen molotovcocktails te zullen gooien, dan kunnen wij daar ook iets tegenover stellen . . .’

Arjen van Gils, inspecteur van gemeentepolitie, pelotonscommandant ME
(Het Parool, 11 december 1980)

De kroning en de woning

Tractaet aengaende der jeugdighen gedraeginghe ende der gewelddaedigheyt bij gelegentheyt der inhuldigingk des Konings, Haere Majesteit Beatrix der Nederlanden, den dertigsten der maand April negentienhondertentachentig.

In de actie ‘geen woning geen kroning’, zoals deze op 30 april 1980 aan ons is verschenen, waren vragen van huisvesting en vragen van de monarchie niet of nauwelijks herkenbaar. Wel waren in de daaraan voorafgaande weken verscheidene Amsterdamse krakers of zich daarmee verwant voelende personen op de televisie geweest, doch de informatie ging minder over de huisvestingsproblematiek dan over de op handen zijnde rellen tijdens de kroningsplechtigheden. Enkele ludieke figuren die als witte narren het woningbeleid aan de kaak stelden, verdwenen al gauw van het scherm en maakten plaats voor een grimmige toon en de geheide belofte dat de kroning in Amsterdam door straatacties zou worden begeleid.

Daar tussendoor werden door andere groeperingen enkele requisitoire manifestaties gehouden tegen de monarchie. Hierin wonnen de argumenten het weliswaar van de nu en dan onvriendelijke toon, maar deze kreeg in de media extra nadruk, zodat ook de acties tegen de monarchie enigermate bijdroegen aan de gespannen sfeer in Amsterdam. De reactie van het Amsterdamse gemeentebestuur was defensief. De instelling van ‘pasjes’ voor het gebied achter het paleis op de Dam kreeg veel kritiek van de

demonstranten; er werd een vergelijking met de Duitse bezetter gemaakt, doch deze vergelijking had meer het karakter van een poging van jongeren om bij ouderen indruk te maken met voor hen herkenbare verschrikkingen, dan dat die voorstelling van zaken op de realiteit was afgestemd.

De Ben-Hur-achtige filmbeelden van de strijd op 30 april tussen de stenen-gooiende jongelui en de Mobiele Eenheid, afgewisseld door beelden van de serene rust en majesteitelijkheid van de plechtigheden bij de kroning van de nieuwe koningin, bood de Nederlanders nieuwe impressies. Niet alleen de koningin was nieuw, ook het karakter van de rellen op straat had andere trekken dan we tot nu toe gewend waren, zij het dat de gevechten in de Vondelstraat in februari 1980 als een generale repetitie mogen gelden.

Kenmerken

Enkele kenmerken van de jeugd en haar optreden op 30 april waren:

1. De leeftijd van de deelnemers lag aanmerkelijk lager dan bij eerdere straatacties: tussen twaalf en dertig jaar.
2. Er waren veel deelnemers van buiten Amsterdam. Naar hun eigen zeggen waren zij, gealarmeerd door de televisiebeelden en de radioverslagen, naar Amsterdam gereisd. Eenmaal ter plaatse ging het vaak geleidelijk: zoeken waar de rellen waren, toekijken, teruggeduwd worden door een charge van de politie, de reldeelnemers gaan ervaren als een soort groep en het gevoel krijgen bij die groep te horen, stenen zien gooien, de ME gaan zien als tegenstander, het voorhanden zijn van stenen, met de anderen mee gooien, etcetera.
3. Er waren weinig of geen motieven. Ze hadden ‘niets tegen de kroning’ en ‘de woning’ rijmde daarop. Er was rituele navolging van eerdere demonstraties, onder

andere die in de Vondelstraat in februari 1980. Imitatiegedrag. In de opzet van de krakers werd de versjtering van het huwelijk van Beatrix en Claus geïmiteerd.

4. De media hadden een cruciale rol in het gebeuren:
    a. door eerdere beelden van demonstraties wilde men meedoen: imitatie;
    b. er ging een wervend karakter uit van de in de week vóór 30 april herhaaldelijk beloofde rellen: rel-reclame;
    c. op 30 april waren de media richtinggevend. Met name via de raio wisten de jeugdigen waar zij het zoeken moesten.

5. Het eerder vertoonde ‘dreigconcept’ van de ME (defensief, korte charges, weinig arrestaties) maakte deelname aantrekkelijk en hield weinig risico's in.
6. Veel van de deelnemers waren studerenden, werkloze jongeren en uitkeringstrekkers, die weinig consequenties te vrezen hadden.
7. Er was veel vandalisme tijdens de rellen (gooien met straatstenen; parkeermeters, verkeerszuilen, auto's, winkeluitstallingen en ruiten moesten het ontgelden; er waren plunderingen).
8. De oorspronkelijke legitimatie en huisvestingsideologie waren niet herkenbaar in de gedragingen en vaak daaraan tegenstrijdig. Woningen werden onbewoonbaar gemaakt, omwonenden moesten hun huis verdedigen tegen vernielingen.
9. De ME werd als de enige ‘tegenpartij’ gezien. Andere politiemensen, zoals verkeerspolitie en rijkspolitie te water; werden niet als doelwit gebruikt.
10. De ME-ers werden niet als mensen beschouwd.

Wanneer we deze rellen vergelijken met de in de jaren zestig door Provo gevoerde acties, vallen de verschillen sterk op. Provo had een duidelijke ideologie en legitimatie, die in de actie zichtbaar werden (antiVietnam, anti-roken, anti-consumptiemaatschappij). Provo volgde niet na, maar vond zelf uit, waardoor het

mechanistisch optreden van de politie vaak bizar overkwam. Er was weinig of geen vandalisme, weinig geweld van de zijde van Provo en geen plunderingen. De politie werd niet uitsluitend als ‘vijand’ gezien (‘oom agent’ - ‘al een klap met een lat van oom agent gehad?’). Provo-acties kwamen overeen met de huidige acties wat betreft een zekere autoriteitsgerichtheid (anti-autoriteit) en het gebruik van de media (hoewel de aard van dit gebruik verschilde, meestal minder grimmig was).

Enkele kenmerken van de ME en haar optreden waren:

1. Jeugdige leeftijd. De ME-ers waren grotendeels tussen de negentien en drieëntwintig jaar oud.
2. Aan het optreden lag een bestuurlijk pragmatisch concept ten grondslag, dat gekenmerkt werd door een zo geweldloos mogelijke conflicthantering, zoals P. van Reenen het in zijn dissertatie over ‘Overheidsgeweld’ noemt. Volgens hem staat dit concept op gespannen voet met het beginsel van rechtsgelijkheid, wanneer jegens andere groepen meer dwang en geweld worden gebruikt.
3. Het ‘dreigconcept’ (Van Reenen) lag tactisch in het verlengde van het bestuurlijke concept: grote terughoudendheid, weinig geweld, bij elkaar blijven als groep, korte charges op linie, terugtrekken als tactische manoeuvre. De handhaving van de linie impliceert dat de langzaamste ME-er de snelheid van de charge bepaalt.
4. Zowel het bestuurlijk pragmatische als het dreigconcept hadden tot gevolg dat er weinig arrestaties werden verricht. In deze tactiek is arrestatie door de ME zelden mogelijk. Dat moet dan door rechercheurs in burger gedaan worden. Psychologisch is deze nogal mechanistische methode begrensd door de frustratietolerantie van de politie. Naar mijn informatie hebben dan ook in de avond en de nacht geweldontladingen van de zijde van de ME plaatsgevonden.

5. Rechercheurs in burger deden mee.
6. De ME was getergd. 's Avonds en 's nachts kwamen er andere bevelen. Bevelen die niet meer tot het bestuurlijke en het dreigconcept behoorden. Volgens mijn informanten werd het defensief optreden in de late avond verlaten. De ME zou de jongelui toen in de grachten hebben gesmeten of in elkaar geslagen. Er zou vóór de Stadsschouwburg op het Leidseplein tussen één en drie uur 's nachts een apotheose van geweld hebben plaatsgevonden, waarbij omstreeks vijftienhonderd reldeelnemers door ongeveer honderdvijftig ME-ers zijn afgetuigd en in elkaar geramd.*
7. Er waren veel kansen voor identificatie van de reldeelnemers via de politiefilm en de televisie, maar er waren, zoals gezegd, weinig arrestaties.
8. Tot de eventueel plaatsgevonden hebbende 'avondvoorstelling' vóór de schouwburg was de ME niet optimaal beschermd tegen persoonlijk letsel.
9. De radioverbindingen tussen de ME-afdelingen waren slecht. De marechaussee werkte op een andere frequentie dan de politie.
10. De reldeelnemers werden niet meer als mensen gezien.

Het totale gebeuren is samen te vatten als een tamelijk omvangrijk gevecht van (geüniformeerde) jeugd tegen (niet-geüniformeerde) jeugd, die elkaar, in verschillende mate, min of meer ernstig beschadigden op kosten van de verzorgingsstaat. Daartoe was voor de geüniformeerde jeugd omvangrijk materieel beschikbaar gesteld. De andere jeugd rukte ritueel en naar believen het eveneens door burgers betaalde materieel uit de

* Over de juistheid van deze informaties vermag ik niet te oordelen. Ik zal hierna in het hoofdstuk 'Het relaas van een ME-er' de informanten aan het woord laten. Het ooggetuigeverslag van de ME-er heb ik aan de minister van Justitie ter beschikking gesteld ten dienste van zijn aan de Eerste Kamer toegezegd onderzoek.

straat, in de vorm van stenen, parkeermeters en verkeerszuilen, waarmee zij haar tegenstander probeerde te verwonden en ruiten, auto's en winkeluitstallingen probeerde te vernielen.

Het merkwaardigste, maar in de schaduw gebleven feit is dat na deze vernielingen, op 30 april en bij latere rellen, niet over schadevergoeding werd gepraat. De stratenmakers gaan de dag na de rel weer op de knieën en repareren de straten, nieuwe ruiten worden ingezet, de parkeermeters en verkeerszuilen worden vernieuwd. De onmiddellijke slachtoffers die materiële schade geleden hadden, de eigenaren van de omgegooide auto's, de winkelier met de vernielde uitstalling en de omwonenden die uit hun huizen moesten of wier muren werden beklad of wier ruiten gebroken, bleven buiten het beeld. Slachtoffers en schadevergoeding lijken taboe in de Nederlandse rechtspraktijk. De niet-onmiddellijke slachtoffers zijn de belasting-betalende burgers, die de miljoenen guldens voor herstel van de vernielingen later zullen voldoen, terwijl zij van linkse en rechtse politici en sombere economen dagelijks vernemen dat zij moeten bezuinigen. Toch houden de meeste slachtoffers hun mond, omdat zij geen steen door hun ruit willen hebben, aldus de verklaringen van verschillende inwoners van Amsterdam.

Legitimatie

Elke buiten-parlementaire of buiten-wettelijke actie behoeft legitimatie of rechtvaardiging in feiten en normen die door anderen worden gedeeld; de middelen van de actie staan in relatie tot het beoogde doel; als er onwettige middelen worden gebruikt, dienen de wettige middelen te zijn uitgeput of nauwelijks nog haalbaar te zijn.

De actie in Dodewaard (oktober 1980) is een goed voorbeeld van een gelegitimeerde actie. De

parlementaire middelen waren uitgeput. De gevaren van kernenergie en de argumenten van de overheid werden op hun merites bekeken. De normen van leven en gezondheid werden duidelijk gesteld. Over de feiten werd door de actievoerders informatie verschaft. De middelen van de actie: veel demonstranten die Dodewaard blokkeerden, stonden in relatie met het beoogde doel. Zinloze gevechten met de ME werden gemeden. De geweldloosheid stond in relatie met het doel van de actie. Effect is niet uitgesloten. Volgens Kamervoorzitter Dolman hebben de Kamer en de politieke partijen de betekenis van de actie goed begrepen.

De relatie van de rellen in Amsterdam met de woningbehoefte is niet erg realistisch. De krakers zelf hebben zich uitgelaten ‘tegen Polak’ en ‘tegen het huisvestingsbeleid’. Specifieke omschrijvingen van de feiten inzake woningbehoeften ontbraken. Het zal weinig moeite kosten om het falen van de grootstedelijke overheden en hun verstrengeling met projectontwikkelaars en grote speculanten, ten koste van de woonomgeving van de burgers en van een stad op menselijke maat, in Amsterdam, Den Haag en Utrecht aan te tonen. Daarvoor zijn gewelddadigheden ongeschikte middelen. Verscheidene krakers in Amsterdam hebben ook ernstige bezwaren tegen hetgeen op 30 april en op de Prins Hendrikkade door de zich krakers noemende jongeren is veroorzaakt. Er zijn ten minste drie groeperingen:

1. Een groep krakers met een huisvestingsideologie: de *huisvestingskrakers*. Zij opereren in de geest van het arrest van de Hoge Raad van 1971 (wij komen hier nog op terug) en vaak min of meer met instemming van de gemeente.
2. Een (kleine) groep met algemeen politieke bezwaren (anarchisten en pseudo-anarchisten) die het woningbeleid slechts als aanleiding gebruikt om onvrede te veroorzaken: *pseudo-krakers*.
3. Grote, wisselende groepen reldeelnemers: *stadion-*

relschoppers. Deze groepen waren op 30 april waarschijn groter dan bij latere acties op de Prins Hendrikkade en bij de ontruiming van het pand ‘De Vogelstruis’. Deze groep was veel kleiner bij de eerdere actie in de Vondelstraat.

Reeds vanuit deze samenstelling gezien is het begrijpelijk dat de Nederlander in de rellen geen woningnood of woningbehoefte herkend heeft. Hierover was ook weinig informatie. Er waren geen ideeën naar voren gebracht over de kwalitatieve woningbehoefte (de meeste flatbouw is meer bestemd voor ‘nummers’ dan voor mensen), de relatieve woningbehoefte (bijvoorbeeld woonverdunning) en de kwantitatieve woningbehoefte (die niemand kent). Ook de politici maken deze onderscheidingen zelden. Men blijft spreken van ‘woningnood’ waar woningbehoefte bedoeld wordt en deze wordt niet gespecificeerd. Dat alles maakt de kraakacties, zelfs in Amsterdam, waar de woningbehoefte groter zal zijn dan elders, voor velen ongeloofwaardig. Het kraken zoals het nu verschijnt, heeft niet de elementen van het geval dat in 1971 voor de Hoge Raad werd beslist: een gezin dat jarenlang in een krot had gewoond en ten langen leste een pand had gekraakt. De term ‘woningnood’ komt velen die in de jaren veertig en vijftig op kamertjes en etages zijn groot geworden, bij hun ouders hebben ingewoond en daar een gezin hebben gesticht, wonderlijk voor. Het begrip ‘woningnood’ is niet goed overdraagbaar, wanneer bedoeld zou worden dat elk individu recht heeft op een eigen woning (woonverdunning) of wanneer het gaat om de eis tot wonen in het centrum van een stad. Al creëren zulke eisen nog geen nood, dan blijft er een huisvestingswanbeleid, dat aan kantoren en grote speculanten de voorrang gaf boven wonende burgers. Legitimatie voor de Amsterdamse rellen van 30 april en daarna was afwezig. Het relritueel had veeleer het reactionaire karakter van geweldliefhebbers. De

gedragingen van de krakers waren vaak tegengesteld aan hetgeen zij pretendeerden voor te staan: huizen werden vernield, omwonenden moesten hun huizen verlaten, het woongenot van velen werd verstoord, de binnenkant van woningen werd met faecaliën besmeurd, de buitenkant beklad met leuzen. Huizen werden onbewoonbaar gemaakt. Hierdoor werd de ongeloofwaardigheid van de acties voltooid.

‘De retoriek van strijd en geweld, van definitieve oplossingen, van dood en vernietiging, krijgt geen kans meer in een cultureel klimaat waarin burgers gewend zijn geraakt om hun conflicten op andere wijze te beslechten.’

C.J.M. Schuyt

Oorzaken en reacties

Het is moeilijk, adequaat te reageren op de relschoppers. Het is even moeilijk, de juiste oorzaken van het relgedrag vast te stellen. De oorzaken die zijn genoemd, gaven niet veel houvast voor een passend antwoord. Wij herhalen: vervreemding, anonimiteit, frustratie en agressie, isolement, onzekerheid, vijandigheid tegenover autoriteit, onvoldoende zorg van de ouders, geweldsfilms en de media. Andere oorzaken worden gezocht in wijdere maatschappelijke omstandigheden zoals gebrek aan perspectief, slechte woonomstandigheden en onzekerheid over het voortbestaan van de wereld. We moeten natuurlijk oppassen met oorzaaktoekenningen die voor deze jeugd zelf volstrekt onnavoelbaar zijn. De wazige illusie dat er op 30 april ‘een cultuurstrijd met sociaal-economische achtergronden’ aan de gang was, of het cliché dat ‘de maatschappij ziek is’, ligt niet alleen buiten de belevingswereld van de jeugd in kwestie, maar is bovendien onhanteerbaar. Zo'n oorzakentoekenning is veeleer een reactie op een bepaalde gebeurtenis, een reactie vergelijkbaar met uitlatingen als ‘de jeugd van tegenwoordig’ of ‘die jongens deugen niet’. Hieruit wordt dan geconcludeerd dat ‘de jongens hard moeten worden aangepakt’, dat ‘de mitrailleur er overheen moet’ of dat ‘Nederland een republiek moet worden’. Noch ‘de cultuurstrijd’, noch ‘de ondeugd’ levert ons materiaal voor een adequaat antwoord. Politieke reactievormen verhullen zich door bepaald gedrag aan bepaalde oorzaken toe te schrijven en het daarbij te

laten.

Het gewicht van elk der genoemde oorzaken is onbekend. Dat kan trouwens bij de vele reldeelnemers zeer verschillend liggen. Van de genoemde oorzaken valt het op dat ze meestal negatief van aard zijn. Het blijft zwartkijkerscriminologie: aan negatief gewaardeerd gedrag worden negatief gewaardeerde oorzaken toegekend. Zo'n oorzakenleer is een tamelijk ongunstige basis voor een antwoord op het ongewenste gedrag, omdat er dan geen positief gewaardeerde factoren zijn waarop kan worden voortgebouwd. De genoemde ‘anonimiteit’ is veeleer een psychologisch dan een feitelijk gegeven. Psychologisch kan het zo zijn, dat de vechtende jongens zich in hun dagelijks bestaan een nummer voelen en zich tot op zekere hoogte ook tijdens de gevechten met de politie anoniem waanden. Anderzijds zoeken velen tijdens en door hun acties statusverhoging in hun groep, hetgeen in die groep opheffing van hun anonimiteit betekent. Het Harrington Report over voetbal-rellen vermeldt de statuszoekers. Feitelijk was er op 30 april nauwelijks sprake van anonimiteit. De televisie-opnamen maakten honderden jongens herkenbaar. De door de politie gemaakte films maken identificatie mogelijk op grote schaal. Het behoort technisch tot de mogelijkheden om een zeer groot deel van de jongeren die op 30 april meededen, te identificeren. Het was een vraag van politiële en justitiële strategie, of men dit zou doen. Ook de nota ‘Jeugd en agressie’ van het ministerie van CRM, waarin ‘oorzaken’ worden genoemd, maakt ons niet gelukkig: veel negatieve factoren, veel vaagheden en voorbehouden, veel organisatie, veel hoop op en geloof in sociaal-cultureel werk en veel zwartkijkerscriminologie. Voor de ‘agressieve jeugd’, ‘zwerfgroepen’ en ‘asfaltjeugd’, bij wie agressief gedrag volgens de nota regelmatig zou voorkomen, wordt gedacht aan oorzaken gelegen in: geringe opleiding, gebrekkige deelname aan het arbeidsproces, tekort aan

woningen, wegvallen van waarden en normen, geringe emotionele behoeftenbevrediging, verdwijnen van sociale controle, verschraalde menselijke communicatie en gebreken in de bebouwde omgeving. Dat is tezamen dus bijna alles wat er aan deze maatschappij mankeert, als we de milieuvervuiling, de nucleaire bewapening en het doemdenken even vergeten.

Het merkwaardige van deze ‘negatieve oorzaken’ is, dat zij ook in positieve en in onze maatschappij hoog gewaardeerde factoren kunnen worden omgezet. Het niet-deelnemen aan het arbeidsproces door de jeugd is identiek aan ons onderwijssysteem, waarin iedere Nederlander van vier tot vijftien jaar verplicht buiten het arbeidsproces om wordt opgeleid. Dat acht deze maatschappij een groot goed. Er zijn zelfs pogingen om de leerplicht tot achttien jaar uit te breiden. De keuze van een buitenmaatschappelijk, in ieder geval buiten het arbeidsproces om werkend onderwijssysteem is evenzeer een positieve als een negatieve factor.

De snelle huizenbouw, waarvan elk jaar de prestaties gemeten worden aan ‘het aantal woningen’, wordt een groot goed geacht, maar is feitelijk identiek aan een ‘bebouwde omgeving’ van vereenzaamde steenmassa's, die tot vandalisme uitnodigen. De ‘verschraalde communicatie’ is het rechtstreeks gevolg van de keuze voor een industriële samenleving, waarin contacten instrumenteel zijn en service of dienstverlening te veel geld kost om er ook nog menselijkheid bij te doen. Kortom: deze maatschappij zit vol paradoxen, die niet eenzijdig als negatieve factoren voor agressief gedrag kunnen worden geformuleerd zonder de werkelijkheid geweld aan te doen.

De CRM-nota is vrijblijvend door het voorbehoud dat ‘feitelijke en gedetailleerde gegevens omtrent de aard, de oorzaken en de omvang van jeugd-agressiviteit niet voorhanden zijn’. Men weet dus niet waarover men schrijft - niet om hoeveel, niet om wat voor jeugdigen het gaat en niet waardoor de jeugd agressief is. Het

wordt dus vaag. Nog vager wordt het, als er gesteld wordt dat ‘agressieve impulsen een volkomen normale menselijke eigenschap zijn, zowel van jongeren als van volwassene’. Dat is juist, maar het is onjuist om van agressie te spreken waar geweld tegen personen of goederen wordt bedoeld.

CRM meent niettemin dat het voor het beleid van belang is, excessief agressief gedrag (bedoeld is: geweld) te beschouwen als een ‘signaal van maatschappijkritische aard, Uitgangspunt is hierbij dat de jeugd draagster kan zijn van maatschappelijke veranderingen’. Dit lijkt me een modieuze opmerking. Met name gewelddadige rellen worden thans gekenmerkt door rituele herhaling van steeds dezelfde gedragingen. De gedragingen bij rellen, vandalisme, acties en demonstraties zijn - anders dan in de jaren zestig - steeds meer op elkaar en op de televisiebeelden gaan lijken. Ook het antwoord van de politie wordt steeds eenduidiger, hetgeen het rituele gedrag van de deelnemers weer versterkt. Het is bij zulk op het verleden teruggrijpend gedrag zeer de vraag, of de ‘signalen van maatschappijkritische aard’ die aan de deelnemers worden toegeschreven, niet veeleer modieuze projecties zijn.

De nota noemt de enorme hoeveelheden geweldsverbeelding in films en op televisie niet. Toch is uit onderzoek bekend dat geweldsverbeelding wèrkt. ‘Massaal vandalisme’ en ‘vechtpartijen’, waarvan de nota spreekt, kunnen en zullen op grote schaal geleerd worden. Zij worden met de paplepel ingegoten. Oudere en nieuwere theorieën over het imiteren van gedrag zouden wellicht een handzaam programma kunnen opleveren voor een beleid dat geweld wil indammen.

Na lezing van de CRM-nota blijft de vraag: wat is de aard en de omvang van het probleem? Is het geweld van jeugdigen zo ‘structureel’ als de genoemde factoren suggereren? Of is er, evenals bij voetbalwedstrijden,

gewoon sprake van kleine groepen die geweld plegen en die soms meer, soms minder aanhang krijgen? Dat verkrijgen van aanhang verloopt dan ook weer via bepaalde mechanismen: een stadionvak op de staantribune, massale signalering door de media, en dergelijke.

Op basis van alles wat we niet weten, is het moeilijk een methode van aanpak of zelfs een beleid te destilleren, zoals de nota doet. In welke mate is het geweld een algemeen vraagstuk van de maatschappij, in welke mate een specifiek probleem van kleine groepen? Het beleid van CRM is erop gericht, ‘dit specifieke probleemveld aan te pakken en het werk te richten op speciale doelgroepen’. Maar zo'n beleid berust op onwetendheid en komt niet verder dan ‘straathoekwerk’ uit de jaren vijftig. Bedoelt CRM gewoon dat de pot sociaal-cultureel werk ergens aan besteed moet worden? Het betoog in de CRM-nota doet mij denken aan de ervaring van de directeur van een jongenskoor, die pas subsidie kreeg toen hij stelde dat zijn doelstelling was: het voorkomen van jeugdcriminaliteit.

Als doelstelling van beleid noemt de nota ook ‘het realiseren van optimale ontplooiingskansen’. Afgezien van de vraag, wat daaronder mag worden verstaan, staat de ontplooiingsideologie zo langzamerhand voldoende ter discussie om dit geen doordachte doelstelling te vinden. Ontplooiing staat op gespannen voet met relatievorming, kleinschaligheid en de daarmee samenhangende solidariteit. Door deze tegenstelling en dit spanningsveld niet te noemen, ontstaat er een te gemakkelijke eenzijdigheid van doelstelling.

De nota schrijft in modieuze termen over wat reeds vele decennia over de kommer en kwel der jeugd gezegd is. In de jaren vijftig hoorde ik de pedagoog professor Langeveld kritiek uitoefenen op de steeds herhaalde discussie over ‘asfaltjeugd’, ‘criminele jeugd’ en ‘verwaarloosde jeugd’. Ook uit de nota van CRM spreekt een modieuze vorm van zorg voor de jeugd, die

versluiert dat het volwassenen zijn die de geweldsfilms maken en vertonen, omdat zij behoefte hebben aan geweld. Om van de voorbeelden van statelijk geweld dan nog maar te zwijgen. In zo'n klimaat zal het moeilijk blijven, de agressie van de jeugd in geweldloosheid om te zetten.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid vermijdt wijselijk, in zijn rapport ‘Democratie en geweld’ over oorzaken te spreken. In het rapport worden vier typen van geweld onderscheiden:

1. het geweld van de buiten haar grenzen getreden burgerlijke ongehoorzaamheid;
2. het geweld om het geweld, als een vorm van tijdverdrijf;
3. het geweld dat gericht is op aantasting van de rechtsorde;
4. het geweld dat voortkomt uit de dynamiek van de situatie die met de ordeverstoring zelf is ontstaan.

De Raad acht het mogelijk dat op 30 april al deze typen geweld hebben meegespeeld. Dat is theoretisch verdedigbaar, maar mijns inziens praktisch weinig relevant voor een strategie. Voor burgerlijke ongehoorzaamheid is onder meer ideologie nodig. Er bestond bij enkelen een huisvestingsideologie en bij een andere kleine groep een anarchistische ideologie, die bezwaren heeft tegen de bestaande orde. Deze twee ideologiën spelen echter geen rol voor de ongeveer drieduizend jeugdigen die de stenen veeleer gooiden als tijdverdrijf en vanuit ‘de dynamiek van de situatie’ waarin zij zich begaven. Juist waar de Wetenschappelijke Raad een strategie beoogt tot handhaving van de democratische rechtsorde en afwijzing van de geweldpleging, is het van belang, de aard van de rellen op 30 april te onderscheiden van andere acties waarbij ordeverstoringen optreden. Op 30 april waren de oppervlakkige kenmerken als tijdverdrijf en onduidelijke relsituatie voor de deelnemers het meest

relevant.

Het zal voor de kleine groep creatieve onafhankelijke mensen, die de Raad graag ingesteld ziet om de relbestrijders van advies te dienen, van doorslaggevend belang zijn of zij een goede neus hebben voor de aard en prognose van een ordeverstoring. De acties in Dodewaard, de acties van benzinepomphouders, van onderwijzend personeel, anti-kernbom-acties, en vooral ook de wijze waarop de acties worden aangekondigd, verschillen onderling zeer. De intentionaliteit van een actie en van de organisatie ervan is zeer verschillend en haast even veelvormig als de democratie zelf. Het rapport 'Democratic en geweld' gaat dan ook niet zozeer over de rellen op 30 april als wel over de bestuurlijke opstelling tegenover gewelddadige ordeverstoringen in een democratie. Een fraaie ideologie, bijvoorbeeld een huisvestingsideologie, garandeert bovendien geen fraaie actie, indien zij systematisch wordt georganiseerd en aangekondigd als een rel bij een kroning. De actievoerder is verantwoordelijk voor de 'reclame', omdat de aard van de reclame de 'doelgroep' selecteert en de verwachtingen voor de samenkomst karakteriseert. Indien, zoals voor de rellen in Amsterdam gebeurd is, de reclame grimmig wordt getoonzet en geweld wordt aangekondigd, dan trekt deze berichtgeving de rel- en geweldzoekers aan; zulke voorlichting jaagt de serieuze huisvestingsideologieën en de ideële anarchisten of hervormers weg. Dat is hetzelfde verschijnsel als Ekkers en ik bij voetbalrellen constateerden in 1971. Bij toenemende gewelddadigheden in het stadion zal het aantal voetbal-liefhebbende bezoekers verminderen en zullen rellenzoekers aangetrokken worden. Die prognose is juist gebleken. Dat betekent dat de analyse van de rellen op 30 april, die gericht is op het voorkomen en beperken van zulke rellen in de toekomst, niet in een diepere maatschappelijke laag moet plaatsvinden dan het oppervlakkige en stadion-

achtige karakter van de rellen op 30 april vraagt.

Uiteraard kunnen de rellen van 30 april ook worden gezien als signaal van maatschappelijke verschijnselen of conflicten, zoals de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid deed. De combinatie van het in 1971 tot op zekere hoogte door de Hoge Raad gelegitimeerde kraken, de woningbehoefte, de leegstand, de speculatie, de belofte voor jongerenhuisvesting en het ontbreken van een leegstandswet, dat alles roept spanningen op, stelt de Raad. Inderdaad kunnen de rellen als signaal worden gebruikt om aan deze belangrijke spanningen iets te doen. Maar die spanningen staan daardoor nog niet in een oorzakelijke of verklarende relatie tot de rellen. Het rode signaal van een verkeerslicht kan door de autobestuurder worden geïnterpreteerd als een stopteken, en door de electronicus als een teken dat de bedrading in het apparaat werkt. Het feit echter dat het rode licht files en opstoppingen veroorzaakt, behoeft een heel andere, meer oppervlakkige benadering van verkeerstechnische aard.

De signaalfuncties en de rellen op 30 april kunnen dienstig zijn voor andere problemen. Voor een strategie die gericht is op ‘de handhaving van de democratische rechtsorde en op de afwijzing van geweld’, zoals de Raad wenst, dient de aard van de rellen zelf leidraad te zijn.

En de aard van de rellen op 30 april was stadion-achtig.

Het merendeel van onze kennis van relgedrag komt uit Engelse rapporten over voetbalvandalisme (stadion- en treinvandalisme) en baldadigheid (‘hooliganism’).

Vandalisme richt zich tegen goederen; baldadigheid ook tegen personen. Enige vergelijking tussen de begeleidende verschijnselen van voetbalrellen enerzijds en de rellen in Amsterdam anderzijds lijkt mogelijk. De gelegenheidsstructuur van de stad Amsterdam op 30 april was in veel opzichten identiek met die van het

voetbalstadion: een door de media en de krakers aangekondigde happening, een happening met ‘beloofde’ rellen, veel publiek, televisie en ter plaatse niet slechts het vak achter het doel, maar de goeddeels lege straten van Amsterdam, vrijwel uitsluitend benut door demonstranten en politie die voor actie was toegerust.

In het Milson Report werden 1175 jongeren geïnterviewd. Eén op de vier jongens en één op de veertig meisjes bleken ooit als ‘dader’ te zijn opgetreden. Vijfenzestig procent van deze jeugd vond dat de straffen te licht waren. Zelf noemden zij als oorzaken: verveling, plezier in geweld en ‘we voelen ons er groot door’ (geldingsdrang, statusverhoging, reputatievestiging). Marsh onderzocht hoe het tribunevak achter het doel was samengesteld. De meest agressieve groep droeg vechtkleding, leren jacks en gymschoenen en was twaalf tot zeventien jaar. De oudste groep bestond uit achttien- tot vijfentwintigjarigen, die de rol van oud-gedienden speelden. De tienjarigen in het vak keken de kunst af van de twaalf- tot zeventienjarigen. In een ander onderzoek vindt Taylor ‘mannelijkheid’ (stoer doen), winnen en actieve deelname als de traditionele waarden van de ‘sub-cultuur’ in het tribunevak achter het doel. Verschillende kenmerken uit de stadionstudies komen overeen met de jeugdigen die wij in Amsterdam aan het werk zagen, met name de jonge leeftijdsgroep van twaalf tot twintig jaar. Ik zie deze ‘stadion-studies’ als oriëntatie voor de wijze waarop deze rellen onderzocht kunnen worden.

Strafrechtelijke berechting heeft zin, als deze enigermate een antwoord kan geven dat bij de jeugdigen als individu en als collectief aanslaat. Deze voorwaarde is niet eenvoudig, omdat we niet veel specifieke kennis hebben van deze jongeren. Toch is een antwoord noodzakelijk. Het uitblijven van een antwoord is voor

de jeugdigen een lachertje. Niet-reageren past niet in hun belevingswereld. Het is noodzakelijk, het gedrag van jongeren serieus te nemen. Een globaal antwoord is te vinden in de verantwoordelijkheid als centraal menselijk gegeven.

Mondigheid zonder verantwoordelijkheid is vrijblijvend. Mondigheid en actie zonder zicht op de gevolgen leiden hoogstens tot verbale idealen zonder werkelijkheidskarakter. Het verlenen van rechten aan minderjarigen die niet gebaseerd zijn op eigen verantwoordelijkheden, maakt die rechten tot lege hulzen van een loze ideologie. Het gaat erom wegen te vinden waardoor de jeugd een reële plaats krijgt in een samenleving, waaraan zij een bijdrage kan leveren. Het gaat om verantwoordelijkheidsstrategieën.

De verzorgingsstaat is een goed, tenzij de persoonlijke verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor anderen zoek raakt. De wereld wordt onzichtbaar en ongrijpbaar. De wereld wordt verkleind tot de illusie van een televisiescherm, dat je in actie kan brengen als er happenings zijn, met of zonder ideaal, maar altijd met beelden en berichten in de media. Aan het begin en het eind van de actiecyclus staan de buis en de krant.

Schadevergoeding

De verzorgingsstaat betaalt alles. Eén van de merkwaardigste reacties van de overheid is, zoals ik al zei, het inzetten van stratenmakers en het herstellen van parkeermeters en ruiten, zonder ook maar te reppen over de mogelijkheid om de reldeelnemers de schade geheel of gedeeltelijk te doen vergoeden. Ook de strafrechter reageerde slechts met vrijwel nutteloze gevangenisstraffen, zonder aan de wedergoedmaking aandacht te besteden. Enkele gevangen reldeelnemers spraken in de Bijlmerbajes hun bezorgdheid uit over de reguliere voortgang van hun sociale uitkering na de

arrestatie.

Waarom niet de omvang der schade vastgesteld, de op de films te identificeren deelnemers opgespoord en een geldboete - via hoofdelijke omslag - opgelegd? Eén miljoen gulden schade, verdeeld over duizend deelnemers, is duizend gulden boete per deelnemer. De vrees dat de kikkers kaal zijn, is in een welvaarts- en verzorgingsstaat als de onze niet realistisch. Er zijn uitkeringen. Er zijn persoonlijke eigendommen. De inning zal inventiviteit behoeven. Beter een leger inners dan een leger ME-ers. De inners leggen de verantwoordelijkheden waar ze horen; de ME-ers slaan de verantwoordelijkheden uit elkaar.

In een wat geëmotioneerd betoog protesteert de officier van justitie J.J.H. Suyver tegen mijn suggestie. Ten onrechte stelt hij dat ik ‘schadevergoeding in plaats van bestraffing’ prefereer. Ik sprak echter van schadevergoeding als vorm van bestraffing. Hij vraagt dan: ‘Wie bepaalt de “totale schade” en hoe? Ten tweede: met films en foto's identificeer je hoogstens enkele tientallen reldeelnemers in de voorste linie, zoals ook tijdens de berechting van hen is gebleken (lang niet alle relschoppers hebben terecht gestaan). En mag de rechter aan een collectief een soort collectieve schadevergoeding opleggen, als niet eens vaststaat wie voor welke schade verantwoordelijk is?’ Een officier van justitie kan meer moeilijkheden maken dan er al zijn. De ‘totale schade’ werd telkens door gemeente en politie na afloop van de rellen geraamd. Na 30 april was die raming 1,8 miljoen gulden schade aan materieel. (Het inzetten van de bijstandseenheden bedroeg 2,4 miljoen, personeelskosten waren 3,9 miljoen, en aanschaf en inzet van materieel bedroegen 1,7 miljoen.)

Er is in mijn voorstel geen sprake van ‘collectieve schadevergoeding’, maar van een maatstaf, een criterium voor de hoogte van een geldboete. Bij ongeveer tweeduizend reldeelnemers zou de geldboete

dus ongeveer duizend gulden bedragen. Daar hoeft geen verdere schijn-exactheid aan te pas te komen. Als de officier zoveel exacte gegevens zou hebben voor zijn eisen tot gevangenisstraf, waarvoor Suyver pleit, en hiervan ‘de totale schade’ eens berekende - hoe komt een officier tot de eis van zes weken gevangenisstraf en niet vier weken of zestien maanden? -, dan zou hij in de geldboete meer recht en minder willekeur zien. Uiteraard hoeven de gepakten niet alléén voor het totaal op te draaien. Het gaat om een straf met een criterium en een herkenbare betekenis. Deze beide laatste kenmerken mist de gevangenisstraf.

Voor het feit dat slechts enkele tientallen reldeelnemers geïdentificeerd kunnen worden, voert Suyver als argument aan dat ‘lang niet alle relschoppers hebben terecht gestaan’. Dat is ‘oogkleppenbewijs’: als we er twintig pakken, kònden we er maar twintig pakken(?). Zowel op de politie- als op de televisiefilm waren er veel meer te identificeren. Er waren geen ‘voorste linies’ bij de relschoppers. Linies waren er alleen bij de ME. Er hadden veel meer reldeelnemers gearresteerd kunnen worden, zoals bij een rel enkele weken later ook is gebleken. Hoe komt het toch dat een officier van justitie zo vasthoudt aan gevangenisstraf, en restitutie zo lichtvaardig en geërgerd afwijst?

Effecten

Waar de rellen goed voor zijn geweest, is niet te bepalen. Een aantal min of meer voorspelbare gevolgen zijn:

1. Imitatiegedrag leent zich voor imitatie. Eén jeugdige-met-een-fietsketting op de beeldbuis betekent honderd jeugdigen-met-een-fietsketting in latere acties.

   Imitatiegedrag is gedrag dat gemakkelijk te verbeelden is en reëel of ogenschijnlijk gemakkelijk is na te volgen. Imitatiegedrag van rellen is gemakkelijk, imitatiegedrag

van gijzelingen ogenschijnlijk gemakkelijk na te volgen. Bij imitatiegedrag spelen de massamedia, met name de televisie, een grote rol. Verbeelding op de buis werkt.

2. De politie krijgt kansen om zich uit te breiden, zowel qua personeel als materieel. Na Provo is de politie in de jaren zeventig dertig procent in mankracht gestegen. Dit soort rellen verleent politieke kansen tot vergroting van de politiemacht.
3. Eigenrichting van omwonenden, warenhuizen en winkeliers zal waarschijnlijk toenemen, als de politie niet tot arrestaties overgaat. Particuliere knokploegen tegen de relschoppers zijn een natuurlijk gevolg. Er is veel onvrede over de relschoppers, die verborgen blijft uit angst voor represailles.
4. De onvrede van zo'n zwijgende meerderheid biedt kansen dat ook beter gelegitimeerde acties worden afgekeurd en dat gewelddadig gedrag van de politie wordt goedgekeurd. In combinatie met het sub 2 en 3 genoemde komt de rechtsstaat dan in gevaar. De rechtsstaat komt eerder in gevaar door een te grote versterking van het geweldspotentieel van de staatsmacht dan door het geweld van burgers. Rellen bieden weinig rationele basis voor uitbreiding van het politie-apparaat, maar veel politieke opportuniteit daartoe.
5. Het bestuurlijke concept en het dreigconcept van het politie-optreden vindt zijn grenzen in de frustratietolerantie van de politieman. Deze psychische tolerantie is overschreden. De voorzitter van de Nederlandse Politiebond constateerde ‘dat na 30 april vierentwintig procent van de ME-ers uit eigen beweging een vrije dag heeft genomen. Ze wilden even bijkomen. Veertien procent heeft zich ziek gemeld. Dat is wat veel, van de ene op de andere dag. Het moet duidelijk zijn dat politieambtenaren geen robots zijn, zonder gedachten of gevoelens’ (Het Parool, 6 december 1980). Er ontstaat, vanuit de politie, druk om krachtig tot agressief op te treden. De politieman als stenenvanger is

een niet of nog niet haalbare figuur. Bovendien roept het dreigende karakter van de door kleding geanonimiseerde ME ook agressie op.

Een alternatief

Was er een alternatief geweest voor het Amsterdams beleid? Ik vermoed van wel. Een popfestival in het Olympisch stadion met Fischer Z., Herman Brood, de Twentse groep Normaal en de groep Queen of Pink Floyd. Mijn keuze zou voor deze gelegenheid gevallen zijn op Queen en Normaal. En Herman Brood natuurlijk. Brood en spelen. Bussen aan het station, richting Queen en Normaal. De jeugd had een reële keus gehad tussen rellen en een popfestival. Muziek in plaats van geweld. Onder de begrotingspost relpreventie. Er zouden nauwelijks rellen zijn geweest. Maar relpreventie is een ander onderwerp. De voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Th. Quené, memoreerde: ‘Tien jaar geleden waren er bij de TT-races in Assen veel rellen. Toen kwam iemand op het idee tegelijkertijd een popconcert te houden. Dat werkte. Zo eenvoudig bleek dat te zijn’ (Het Parool, 13 december 1980). Daar past wel een bedenking bij. Voor dit type nauwelijks gemotiveerde, stadion-achtige rellen kon dit in concreto werken. Maar bij goed gemotiveerde acties, zoals bijvoorbeeld tegen kernenergie en kernbewapening, is uiteraard een popconcert geen alternatief voor de deelnemers. Bovendien is zo'n manipulatie van oprechte democratische uitingen ongeoorloofd. Voor de ‘kroning-en-woning-rellen’ was deze laatste bedenking niet aan de orde. Met de bruikbaarheid van het alternatief zijn de rellen van 30 april dan ook gediskwalificeerd.

‘Frappant vond ik, dat na 30 april vierentwintig procent van de ME-ers uit eigen beweging een vrije dag heeft genomen. Ze wilden even bijkomen. Veertien procent heeft zich ziek gemeld. Dat is wat veel, van de ene op andere dag.’

Leen van der Linden, voorzitter Nederlandse Politiebond
(Het Parool, 6 december 1980)

‘Geweld blijft het machtsmiddel van de onmacht.’

P. van Reenen

Het relaas van een ME-er

In de ochtend van 3 mei 1980 kwam ik bij toeval in contact met een lid van de Mobiele Eenheid, die op 30 april 1980 in Amsterdam was opgetreden. Het gesprek kwam op de gebeurtenissen van 30 april. De ME-er vertelde spontaan zijn ervaringen van die dag en de avond. Het gesprek dat volgde, had het karakter van een nuchtere, feitelijke beschrijving van de ervaringen van de ME-er; de mededelingen werden zonder bravour gedaan. Over de avond en nacht van 30 april op 1 mei 1980 vertelde de ME-er het volgende:

‘Op 30 april na zeven uur 's avonds kregen we de opdracht om de Leidsestraat “schoon te vegen” en de straten die daaraan parallel lopen. Wij waren geselecteerd op grootte en hadden beenbeschermers aan. Onze schouders waren net als bij ijshockeyers opgevuld. Dat maakte ons allemaal wat groter en breder en we zagen er vervaarlijk uit. De opdracht aan ons luidde: geen arrestaties, maar we willen er geen last meer van hebben. Dat was duidelijk: we konden ze eindelijk in elkaar slaan. Er was geen televisie meer. En journalisten zagen we ook niet. Eén groep van de ME liep door de Leidsestraat. Relschoppers vluchtten de grachten op. Daar werden ze opgevangen door de ME-ers die parallel liepen. De relschoppers werden in elkaar geslagen of de gracht ingeslagen. Daar lagen boten van de rijkspolitie te water. De relschoppers durfden daar niet naar toe te zwemmen, bang voor arrestatie. Het

water was zeer koud. We hebben van deze jongens geen last meer gehad.
's Nachts waren al de resterende knapen op het Leidseplein gedreven. Hier kwamen de ME-ers van alle kanten op hen af. Ze konden er niet meer af. Ik zal er kort over zijn. We waren die dag gestenigd. We hadden die dag collega's zien vallen en mishandelen. We hadden die knapen paarden zien martelen en zien stenigen. Ze waren jonger dan tijdens de rellen op de Nieuwmarkt en in de Vondelstraat. Van twaalf tot twintig jaar meestal. We hebben die nacht op het Leidseplein flink huisgehouden. Zonder uitzondering hebben wij de jongens in elkaar geramd. Zonder aanzien des persoons. Ik hoorde veel kraken. Wie op de grond lag, kreeg een schop voor z'n kaken. Dan hoorde je het kraken. Omstreeks half twee was het karwei klaar. We hebben geen last meer van ze gehad. De meesten zullen niet naar de GGD gedurfd hebben, bang voor arrestatie.
Op het hoofdbureau hebben ze films van die knapen over de hele dag, waarop ze die jongens nog beter kunnen zien dan op de TV-films al het geval is. De politie kan ze dus identificeren.'

Ik had weinig reden om aan de juistheid van het nuchtere verslag van de ME-er te twijfelen. Het merkwaardige was echter, dat dit gedeelte van het treffen tussen de ME en de reldeelnemers door geen krant beschreven was. Hiervoor bedacht ik wel enkele verklaringen: Voor de televisie was het wellicht te donker; de journalisten hadden reeds een lange dag gemaakt; de kopij voor de ochtendkranten was al gereed; de journalist was wel wijzer om zich in de veegactie van de ME te begeven. Bij navraag bij enkele redacties van grote kranten bleek inderdaad dat die redacties na twaalf uur niemand meer op pad hadden. We zouden op essentiële punten een onvolledig beeld gekregen hebben van de strijd tussen ME en

reldeelnemers, indien het verslag van de ME-er juist is. We hebben de politie stenigingen zien ondergaan, waardoor velen om zware reacties hebben geroepen en er volgens sommigen vrij baan is gemaakt voor hardere geweld-scenario's van de zijde der politie. Er is van bestuurlijke en politie-zijde uitvoerig gefilosofeerd over de ‘lacune tussen de lange lat en het vuurwapen’.

De politie heeft, volgens de officiële uitslag, de veldslag met de reldeelnemers ‘verloren’, als men in deze termen zou willen denken. Volgens de officieuze uitslag in het relaas van de ME-er heeft de politie ‘gewonnen’. Min of meer in het geheim. In ieder geval in het donker en zonder arrestaties.

Ik vond en vind nog dat een dergelijk gebeuren als de ME-er mij beschreef, in een democratie niet onbesproken mag blijven. Op 8 mei 1980 schreef ik in NRC-Handelsblad een analyse van de rellen en bepleitte forse geldboetes voor de reldeelnemers in plaats van gevangenisstraffen. In dit verhaal deed ik in één alinea zakelijk melding van hetgeen mij verteld was over het nachtelijk optreden van de ME op het Leidseplein.

Op 21 mei 1980 telefoneerde mij de officier van justitie Mr. Wolf uit Amsterdam. Hij legde mij twee vragen voor, gesteld in de Eerste Kamer door professor mr. W.F. de Gaay Fortman sr., luidende:

‘In een analyse van de ongeregeldheden in Amsterdam op 30 april j.l., opgenomen in NRC-Handelsblad van 8 mei 1980, schrijft professor dr. G.P. Hoefnagels onder meer het volgende.

> “Als mijn gegevens juist zijn, heeft de politie er wellicht niet veel behoefte aan om de jongens op te sporen en een groot aantal processen-verbaal op te maken, die een onzeker lot beschoren zijn in de vervolging en de berechting. Er zou reeds een vergeldingsactie hebben plaatsgevonden. Van enkele leden van de Mobiele Eenheid hoorde ik,

dat de politie in de nacht van 30 april op 1 mei buiten het oog der camera's en journalisten haar gram op naar schatting vijftienhonderd jongeren heeft kunnen halen. Bijeengedreven op het Leidseplein werden deze jongens, aldus deze leden van de ME, tussen twaalf uur en half twee 's nachts grondig in elkaar getimmerd. De overige jongens had de politie reeds bij het schoonvegen van de Leidsestraat in de gracht geslagen. De leden van de ME die mij dit vertelden, waren er zeker van dat Amsterdam van deze vijftienhonderd jeugdigen de eerstvolgende drie weken geen last meer zou hebben. De opdracht tot deze politiële behandeling had geluid: niet arresteren, maar zorgen dat wij er geen last meer van hebben."

1. Kunnen de bewindslieden de indruk van de vragensteller bevestigen, dat de door dr. Hoefnagels vermelde feiten - die bij weten van de vragensteller op geen andere wijze in de publiciteit zijn gebracht - over het "in elkaar timmeren" en "in de gracht slaan" van naar schatting vijftienhonderd jongeren in de nacht van 30 april op 1 mei in Amsterdam, niet hebben plaatsgevonden?
2. Indien de eerste vraag bevestigend moet worden beantwoord, kan dan worden meegedeeld, hoe dr. Hoefnagels tot de overtuiging kon komen, dat de - hem, naar zijn zeggen, door leden van de Mobiele Eenheid in Amsterdam verstrekte - mededelingen op waarheid berusten?'

Tot zover de vraag in de Eerste Kamer.

De officier vroeg mij, of ik met name vraag 2 wilde beantwoorden. Ik heb daarop onmiddellijk gezegd bereid te zijn zulks te doen en deed de officier zakelijk verslag van bovenstaand relaas, uitvoeriger dan ik in NRC-Handelsblad had gedaan. Daaraan voegde ik toe dat ik mijn bron uiteraard niet kon geven, maar dat hij ongetwijfeld mensen kon vinden bij de politie die het

gebeuren op het Leidseplein konden bevestigen. De officier antwoordde dat hij dit de politie gevraagd had, doch dat deze hem ontkennend had geantwoord. Ik zocht tezamen met de officier naar getuigen die het gebeuren konden bevestigen en wees hem op de omwonenden. De officier gaf te kennen dat hijzelf op het Leidseplein was geweest tot half één, dat hij daar wel een duizendtal mensen had gezien, reldeelnemers, publiek en ook pers, in de zijstraten ‘tenminste mensen met oranje banden en een P erop’.

‘Kwam u na half één nog terug op het Leidseplein?’

‘Nee, daarna ben ik er niet meer geweest.’

Ik vroeg de officier of het voor hem mogelijk was om mijn bron niet openbaar te maken, als hij hem wist.

‘Dat is niet mogelijk’, antwoordde hij.

‘Dan moet ik het eerst bezien. Ik ben wel bereid het met mijn bron te overleggen.’

‘U vindt het ook een fantastisch verhaal?’, vroeg de officier.

‘Neen’, antwoordde ik, ‘niet fantastisch, wel merkwaardig dat er geen melding van is gemaakt.’

‘Maar iemand van de politie moet toch iets weten?’, vroeg ik.

‘Ik zei u al: de politie zegt dat er niets van dien aard gebeurd is’, aldus de heer Wolf.

De heer Wolf sprak met mij af dat hij me op 30 mei weer zou bellen.

Daarop heb ik wederom contact opgenomen met de ME-er (dit was op 23 mei 1980), hem verteld wat me gevraagd was en hem verzocht mij gedetailleerd verslag uit te brengen. Daarop deed de ME-er mij het volgende relaas:

‘Op 30 april 1980 omstreeks zeven uur werd ik aangewezen om deel uit te maken van een peloton ME-ers en kleedde ik mij daartoe om. We kregen beenbeschermers, zakbeschermers, halsbeschermers en de normale uitrusting van de ME. Om zeven uur

bevond ik mij in het gebouw “De Hoeksteen”, het vroegere “Marcanti”, in Amsterdam-west. Tijdens het omkleden deed ik mijn horloge af. Toen was het zeven uur. Toen wij gereed stonden voor het gebouw “De Hoeksteen”, sprak onze commandant Acda ons toe met de volgende woorden: “Het begint aardig uit de hand te lopen, we gaan nu op pad, eerst naar de Damstraat, en we slaan het zootje plat. In principe wordt er niet geschoten. Niet aangehouden. Alleen maar in elkaar geslagen.” Ons werd ook uitgereikt een brief van de hoofdcommissaris van Amsterdam, waarin in ambtelijke bewoordingen en op bemoedigende wijze stond dat het goed ging en dat we niet moesten schieten (er werd gewezen op de geweldsinstructie, hetgeen uiteraard betekent dat we niet moeten schieten). Ik maakte deel uit van een peloton marechaussees. Een peloton bestaat uit ongeveer dertig man. We stonden met twee pelotons voor het gebouw “De Hoeksteen”. Voor het vervoer van een peloton zijn vier combi's nodig. In één combi gaan maximaal acht man. Er was vervoer te weinig. Commandant Acda zei toen nog: “Het kan me niet schelen hoe je eraan komt, voor mijn part kaap je de auto's.”

We gingen eerst naar de Damstraat en verbleven een tijdje op de brug Oudezijds/Damstraat. Niemand mocht meer de brug over; daarna reden we over het Rokin. Ik zag dat V & D ondertussen “verbouwd” was.* Op het Rembrandtplein moesten we even de combi uit om een paar stenengooiers in elkaar te slaan. Onder leiding van de groepscommandant deden we een paar charges.

Daarna gingen we naar het Koningsplein. Het was toen ongeveer donker of het schemerde. We gingen op linie met twee groepen de Leidsestraat in. Dat is de

* Hiermee werd bedoeld dat de etalageruiten waren ingeslagen. De plunderingen daarna werden later met een understatement aangeduid als ‘revolutionair winkelen’ of ‘proletarisch inkopen doen’.

zogenaamde “Japanse methode”: op linie staan en “vegen”. Maar de Japanners hebben grote plexiglas schilden. Met zulke schilden ben je natuurlijk beter beschermd tegen de stenen. De meeste gewonden vallen trouwens in de tweede linie, omdat deze niet kunnen zien waar de stenen vandaan komen.

Terwijl wij de Leidsestraat op linie in gingen, ging er gelijktijdig een peloton parallel aan de Leidsestraat, onder andere de Leidsegracht.

Op de eerste gracht, de Singel, was er nog niets bijzonders. Bij de tweede gracht, de Herengracht, dreven we met twee groepen de reldeelnemers de gracht op. Deze zaten dan ingesloten tussen ons en het peloton dat op de parallel-straten liep. Ieder die we toen op de gracht te pakken kregen, werd systematisch in elkaar geramd. Een paar werden er de gracht ingegooid. Als ik spreek van in elkaar rammen, dan betekent dat: schoppen, trappen en slaan, net zolang tot ze op de grond vallen, of totdat een collega je wegtrekt, en tot alle verzet gebroken is.

Daarna gingen we weer op linie via de Leidsestraat richting Keizersgracht. De twee groepen 4 gingen linksaf, de twee groepen 1 gingen rechtsaf. De groepen 2 en 3 hielden de Leidsestraat bezet. Op de Keizersgracht hebben we ongeveer twintig man in elkaar geramd en ongeveer tien man het water ingegooid. Op de Keizersgracht voer een speedboot waarin ik de free-lance fotograaf van de Telegraaf, Hannes Hofman, ontdekte. Ik heb niet gezien of hij foto's maakte, maar dat neem ik aan.

We gingen weer op linie de Leidsestraat in. We deden weer charges links en rechts op de Prinsengracht. Hier werden door ons ongeveer veertig à vijftig man in elkaar geslagen. We hebben er nu meer de gracht ingegooid, ongeveer twintig man. Hier lag ook een boot van de rijkspolitie. Deze heeft, voor zover ik het kon zien, niemand aangehouden. Iets dat ik niet begrijp, want zij hoeven niet dezelfde opdracht gehad te hebben

als wij. Die rijkspolitie werd niet met stenen gegooid. Het was een vreemd gezicht, dat ze de rijkspolitie niets deden. De ME was eigenlijk het enige object voor de stenengooiers.

Op de brug van de Prinsengracht zag ik ook een NOSwagen staan. Op het dak van de auto, die ter grootte van een busje was, zat een man met een camera kennelijk te filmen. Ondertussen voerden wij op die gracht de charges uit, ramden wij de reldeelnemers in elkaar, zochten relschoppers op die onder stilstaande auto's gingen liggen en staken die van twee kanten met onze stokken, zodat ze niet onder de auto uit konden komen, maar toch stevig “gepakt” werden. Zoals ik al zei, gooiden wij hier een twintigtal relschoppers de Prinsengracht in.

We gingen weer op linie verder de Leidsestraat in. Achter ons volgden de auto's: eerst commandant Acda in de commandowagen, daarna twee combi's voor de pelotonscommandant en zijn plaatsvervanger en acht combi's voor de manschappen. Achter ons peloton bevond zich een peloton van de politie, dat wij telkens even doorlieten voor een charge, waarna dit peloton weer door ons doorgelaten werd en achter ons kwam. Het peloton marechaussees was dus in eerste instantie de stenenvanger. Achter de genoemde tien auto's reed de NOS-wagen, maar deze is nooit verder gekomen dan de Leidsestraat vóór het Leidseplein. De NOS-wagen kon natuurlijk het Leidseplein niet op, omdat deze auto onbeschermd is tegen stenen. Ik weet niet precies wanneer deze NOS-wagen is weggegaan.

Op het Leidseplein deden we een paar charges en daarna trokken we ons weer terug in de Leidsestraat. Ik zag toen vijftienhonderd à tweeduizend relschoppers op het Leidseplein. De groepen 2 en 3 van ons peloton bevonden zich op de Leidsestraat vlak voor het Leidseplein. De groepen 1 en 4 waren één straat terug bezig om ons van achteren af te schermen. Peloton 926 bevond zich in en om de Leidsestraat.

De situatie werd gevaarlijk, want we werden nu ook van achteren bestookt, zodat we van twee kanten waren ingesloten. Er moest een fout gemaakt zijn. De fouten ontstonden meestal door de gebrekkige verbindingen. De radio van de marechaussee had een andere frequentie dan die van de politie. Ik heb niet begrepen waarom dat zo bleef. Het is een kwestie van het vervangen van een kristal in de apparatuur ten koste van *f* 6,-.

De waterwerper kwam vanuit de richting Koningsplein over de Leidsestraat en spoot de hoek Prinsengracht/Leidsestraat schoon. Daarna zag ik ook mensen met een rode of oranje band om met een P erop, in de Leidsestraat verschijnen tussen Prinsengracht en Leidseplein. Wij dachten eerst dat het pers was, maar het bleek mij dat het rechercheurs waren. Ik herkende er een aantal als rechercheur en ze hadden “lange latten” en korte gummi-stokken van de politie. (Echte persmensen lopen trouwens met een geplastificeerde kaart aan een touwtje om de nek.) Toen kwamen er tien man Bratra (= brand- en traangas) ons te hulp. Eerst schoot Bratra op het Leidseplein ongeveer twintig gaspotten af, toen op de brug Prinsengracht/Leidsestraat. Alle reldeelnemers trokken zich terug, op één man na, die merkwaardigerwijze op de brug bleef staan, zonder gasmasker en zonder natte doek. Het leek erop alsof die man tegen het rook-, traan- en braakgas kon. Hij stond vrolijk dansend op de brug te zwaaien met bewegingen van de armen van “kom maar”, “schiet maar”. Hij leek nergens last van te hebben. Het was gewoon een tè gek en filmisch gezicht. Er werden potten afgeschoten die braakgas bevatten. In een later gesprek met onder anderen commandant Bratra, zei deze dat ook eerder op de dag braakgas was gebruikt, en dat, desgevraagd, tegen de pers was gezegd dat het een zwaar soort traangas was. In de eerste zijstraat, vanaf het Leidseplein gerekend, werden wij geholpen door eigenaars van horeca-

bedrijven, die met ijzeren staven en ook wel met de vuist de relschoppers vanuit hun zaak bevochten en platsloegen.

Peloton 926 is ook naar het Leidseplein gegaan. De groepen 2 en 3 sloten zich aan. Ook het peloton 916 van de marechaussee was compleet op het Leidseplein aanwezig. Op de brug bij het Lido zagen we dat de toegang tot het Leidseplein was afgezet door ME. Ook het Kleine Gartman-plantsoen was afgezet door ME. Evenzo de Marnixstraat en de andere zijstraten. De ruim vijftienhonderd relschoppers waren volledig ingesloten.

Bij de eerste charge zag ik dat een achttienjarige jongen in elkaar geslagen op de stoeprand van de tramhalte lag, terwijl het bloed uit zijn oren kwam. Hij had een legerjack aan, blond haar, een rond gezicht en was ongeveer 1 meter 80. Telkens als het peloton langs kwam, werd hij even aangepakt, bij het terugkeren opnieuw. Ik zag dat hij een steen tegen z'n hoofd kreeg van z'n eigen maten. Toen bewoog hij niet meer. Ik heb deze jongen door omstanders zien wegdragen. Dat viel mij op, omdat het eigenlijk medisch niet geoorloofd is, daar ik veronderstelde dat hij een schedelbasisfractuur moest hebben, vanwege het bloed uit zijn oren.

Ik teken voor u een situatieschets zoals het Leidseplein en omgeving er op dat moment uitzag wat betreft de opstelling van de ME.

We gingen voor de tweede maal voorwaarts. Peloton 916 en 926 kregen opdracht via de megafoon. We zagen ook het peloton ME vanaf het Lido voorwaarts gaan tot voorbij de Marnixstraat. Alle reldeelnemers waren op deze wijze ingesloten op de lijn schouwburg - politiebureau. De sfeer was duidelijk. NU moest het gaan gebeuren. We hebben net zolang geslagen en geschopt totdat er niets meer te slaan viel. De grootste oproerkraaiers werden de vernieling ingeslagen. Met bloedende hoofdwonden en kneuzingen. (Iedere ME-er krijgt op zo'n dag wel een paar mensen in het vizier.)

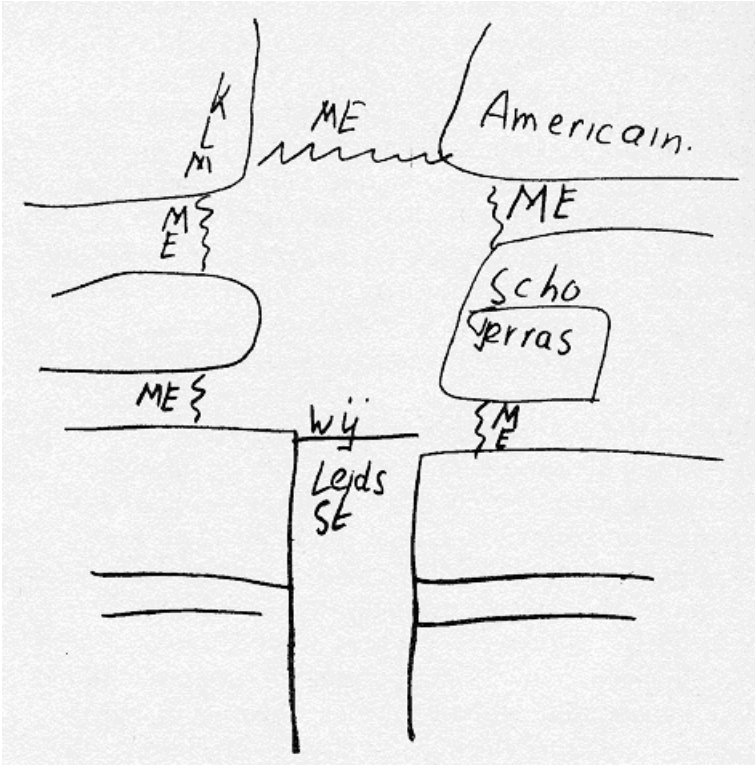

De schilden gingen opzij en een aantal van ons sloegen nu met twee latten, de lange en de korte. De neusbeentjes kun je makkelijk breken met de kleine stok. Via op schouders slaan kun je een sleutelbeen breken. Dwars op de mond sla je de tanden eruit. Er waren ongeveer honderdtwintig man ME, wij met zestig man marechaussee en zestig man van de politie. Daarbij waren er de rechercheurs, herkenbaar dus aan de oranje en rode band met de P erop, die ook een handje hielpen met de finale slachting voor de schouwburg. Een aantal relschoppers vluchtten de steigers op voor de schouwburg. Enkele agenten werden licht gewond; in totaal waren er bij ons veertig kleine verwondingen, die later behandeld zijn in de garage van

Jan Tabak naast het hoofdbureau op de Marnixstraat, waar wij na afloop heen gingen.

Ik heb de commandowagen van Acda tijdens de finale slachting niet gezien, maar ik heb er ook niet op gelet. Ik denk dat deze finale slachting nog geen uur geduurd heeft. Toen kregen we het commando: terug naar de voertuigen. Ik zag dat het plein leeg was. Relschoppers sleepten de laatste gewonden mee. Iedereen ging weg. Het was een heel merkwaardig gezicht, dat verlaten Leidseplein.

Wij gingen dus naar Jan Tabak. Toen ik mijn horloge weer aan deed, was het half vier 's nachts. Ik denk dus dat we ongeveer om drie uur in de garage van Jan Tabak naast het hoofdbureau op de Marnixstraat aankwamen. Hier heerste een opgewekte stemming. Er werden pleisters uitgedeeld. De namen van gewonden werden genoteerd door een liaison-officier, de brigadier Jansen van de politie, toegevoegd aan de pelotonscommandant van peloton 916. Brigadier Jansen heeft niet meegevochten, maar was erbij en zou rapport opmaken van eigen bevindingen over het verloop van het gevecht en de schade aan manschappen en voertuigen. In Jan Tabak spraken we na over de actie in termen van “leuk” en “mooi”, over hoe we ze het water in kieperden en hoe we sloegen. Er kwam een kadi-wagen met lunchpakketten en soep; daarna zijn we vervoerd naar de kantine van “De Eenhoorn”, gelegen bij het Amstelstation. Hier hebben we de rest van de nacht doorgebracht.

De volgende dag kwam er een overste van de marechaussee, die ons complimenteerde en persoonlijk bedankte en een hand gaf. In het Binnengasthuis en het Wilhelminagasthuis moeten een flink aantal gewonden van die nacht bekend zijn.

Ik heb in de finale slachting zien meevechten: de pelotonscommandant van 916, de opperwachtmeester Zuurveld van de brigade Rotterdam. Ook de plaatsvervangend pelotonscommandant van 916: een

wachtmeester uit Den Haag van de Bevo (bevoorradingsgroep). Ook de chef Brata vocht mee; dit was naar ik meen een jonge inspecteur, die een rapport heeft opgemaakt van het gebeuren aan de hand van verklaringen van zijn eigen manschappen. Bij de politie heb ik gezien Theo van Heusden, een wijkagent van politie in Amsterdam, van het bureau Waddenweg. Hij zat op de waterwerper.

Ik heb verschillende omstanders in de verlichte zaken zien staan. Bij “Broodje van Kootje” zag ik mannen achter de ramen. Boven de sigarenwinkel bij de hoek van de Leidsestraat/Leidseplein was een blonde dame zeer actief met schelden tegen de oproerkraaiers. In het Indische restaurant “Tandoor” boven de Heinekenhoek stonden een aantal Oosterse mensen te kijken naar het gevecht. Zij stonden er het beste voor om alles te zien. Ik begrijp niet dat de NOS geen beelden heeft uitgezonden. Op de Prinsengracht waren ze er in ieder geval bij. Ik weet niet of ze kunnen filmen wanneer het te donker is. Ik kan maar niet begrijpen dat er geen pers bij is geweest. De pers is zelfs bij aanrijdingen. Over de politieauto kunnen journalisten alles horen, ook de commando's die Acda gegeven heeft. Het kan best zijn dat er spraakvervormers waren, maar de spraakvervormers zijn corrigeerbaar via scrambling. Journalisten in de stad Amsterdam hebben vaak de beste apparatuur, die met scanners en via scrambling zo'n heel gevecht kunnen volgen. De commando's van Acda waren in ieder geval te beluisteren via de radio. Op het moment zelf en kort na het gevecht was ik opgelucht, evenals de anderen. Maar als ik het nu overdenk, was het een abnormaal onmenselijke slachting. Wij zagen de relschoppers niet meer als mensen. Dat deden de relschoppers ons ook niet. Het ging hun er eenvoudig om, de ME te treffen met hun stenen en hun ijzeren staven. Op andere politiemannen, zoals de rijkspolitie die te water in de Prinsengracht lag, zag ik ze niet gooien. Ik heb die dag zelfs gehoord dat

een verkeersagent het verkeer stond te regelen terwijl de stenen naar de ME gegooid werden, zonder dat naar de verkeersagent gegooid werd. Het merkwaardige van zo'n gevecht is dus dat je elkaar niet meer als mens ziet. Ik noem u niet de namen van de jongens uit mijn peloton, omdat zij op bevordering wachten en deze dan zeker niet zou plaatsvinden. Ik ben wel bereid mijn naam vertrouwelijk aan het lid van de Eerste Kamer De Gaay Fortman te noemen; als hij dat wil, wil ik hem ook wel vertellen wat er gebeurd is. Aan de officier van justitie wil ik mijn naam niet genoemd zien, omdat dit ongetwijfeld negatieve gevolgen zou hebben voor mijn positie. Het eenvoudige feit dat iemand van ons contact heeft met een parlementslid, betekent dat hij “gepakt” wordt, òf in de bevordering, òf door zware diensten òf door overplaatsing, het laatste bijvoorbeeld naar Soestdijk. Hier is de dienst zeer saai en het ligt meestal ver van je woonplaats.

Ik heb aan een aantal andere marechaussees gevraagd of ze het gebeuren op het Leidseplein willen bevestigen. Zij antwoordden mij dat ze dat niet durfden. Ze hadden er geen enkel voordeel bij en konden er slechts nadelen van ondervinden in hun promotie en de overplaatsing of aard van dienst doen. Bovendien, zeiden ze, moest het toch heel makkelijk via andere wegen bevestigd kunnen worden, onder andere via de commandanten en de politieradio.’

Deze verklaring heb ik de ME-er, op 4 juni 1980, in concept rustig laten doornemen; op enkele punten is deze toen door hem gecorrigeerd en volledig bevestigd. Ik heb ook bij deze gelegenheid in de persoon van de ME-er en de wijze waarop hij zijn verklaring aflegde, geen aanleiding gevonden om aan de oprechtheid van zijn relaas te twijfelen.

De officier van justitie heeft mij niet meer getelefoneerd, zoals hij mij gezegd had. Bovenstaande verklaring heb ik toegezonden aan officier van justitie

Wolf ten dienste van het onderzoek dat de minister van justitie aan de Eerste Kamer had toegezegd.

Het lid der Eerste Kamer W.F. de Gaay Fortman heb ik op 30 mei 1980 het aanbod van de ME-er om zijn relaas aan hem persoonlijk te vertellen, overgebracht. De heer de Gaay Fortman zei mij dat dit hem zou belasten, aangezien de minister de Kamer had toegezegd het onderzoek te doen en hij als Eerste Kamerlid geen onderzoek achter de rug van de minister om mag doen. ‘Ik heb een vraag gesteld en de minister zal antwoorden.’

P. van Seeters, Volkskrant:

‘Ik heb over uw stuk in NRC-Handelsblad geschreven. Er kwamen toen meer reacties op de krant van mensen die zeiden dat de politie na negen uur flink erop heeft geslagen. Eén adres is van ene August, Medisch Sociale Dienst Heroïne Gebruikers, Amsterdam.’

August de Loor (30 jaar), Medische Dienst Heroïne Gebruikers, Amsterdam:

‘Ik heb vanaf negen uur 's avonds door Amsterdam gelopen. Ik zag toen de ME op het Spui, de Leidsestraat en het Leidseplein. Op het Spui stonden ze met wapens. Ze zochten naar een tegenpartij. Die was er niet. Pas toen ze zich groepeerden voor de Leidsestraat en deze gingen schoonvegen, ontstond een tegenpartij.

Er was na negen uur 's avonds geen dreiging meer van de actievoerders. Er was veel politie op de been. Omstreeks één uur 's nachts waren er ongeveer tweeduizend mensen op het Leidseplein. Dit werd door de ME schoongeveegd. Er werden mensen in elkaar geramd. Er stonden ME-bussen. Het was een georganiseerde ME-actie. Ik ben door kleine straatjes weg gegaan.

De combi's van de ME waren, geheel onnodig, om twaalf uur 's nachts nog gehuurd bij Auke Baas. De

politie riep een razzia-sfeer op. Pas om drie uur 's nachts hield alles op.'

Joris ten Houte de Lange, chef-planning operationele produktie NOS:
'Er waren waarschijnlijk vijf units. Ik ken er vier, plus de namen. Om nu precies te weten welke unit op de Herengracht en Prinsengracht stond: ga dan naar het NOS-Journaal, heer Betlem.'

Betlem, NOS-Journaal:
'Ik wil dat niet zeggen, want het is in discussie of wij aan buitenstaanders gegevens kunnen afstaan. We vinden het al verkeerd dat de politie gebruik maakte van onze beelden. 't Gaat om onze onafhankelijkheid. Ik geef u geen namen. Gaat u maar naar Ed van Westerloo en overleg met hem.'

Ed van Westerloo, hoofd NOS-Journaal:
'Nee, hier kan ik niet over beslissen. Hierover heeft het hoofd TV-programmadienst, Carel Enkelaar, het laatste woord. Het beste is schriftelijk een verzoek te doen aan Enkelaar en dan zal hij antwoord geven.'

Stienen, cameraman NOS:
'Ik was op 30 april 1980 met verslaggever Harmen Roeland in Amsterdam. Deze heeft filmmateriaal, misschien ook over het nachtelijk gebeuren. Ik kan niets zeggen. U moet naar Roeland gaan.'

Harmen Roeland, verslaggever NOS-Journaal, stuurde mij de volgende schriftelijke verklaring:*
'Begin september werd ik opgebeld door professor Hoefnagels. Hij wilde enige informatie van mij hebben over de rellen op 30 april in verband met een onderzoek waar Hoefnagels mee bezig is. Hoefnagels

* In ongewijzigde vorm opgenomen.

wilde met name van mij weten in hoeverre wij getuige zijn geweest van plunderingen door publiek, mishandeling van publiek door politiemensen en in hoeverre publiek door agenten in grachten is gegooid. Ik heb professor Hoefnagels het volgende geantwoord: Ik heb op dertig april 1980 met een NOS-video-wagen, een cameraman en een technicus van 's morgens 05.00 tot en met 's nachts 01.00 uur in Amsterdam gewerkt ten behoeve van de NOS-uitzending die dag.

Wij hebben de rellen van zeer nabij meegemaakt in de Kinkerstraat, Nieuwmarkt, Oude Hoogstraat, Damstraat, Heiligeweg, Koningsplein en Leidsestraat. Vanuit de Heiligeweg konden wij zien dat publiek enige winkels in de Kalverstraat plunderde. Wij zagen ook hoe vanaf het Spui via de Handboogsteeg en Heiligeweg een groepje motoragenten met zijspan in de richting van de plunderaars in de Kalverstraat reden. Het ging om zes motoren met zijspan, op iedere motor twee agenten waarvan de man in het zijspan beschikte over een zeer lange wapenstok. Iedereen die op straat was, werd door deze rijdende groep agenten met de lange lat geslagen. Ongeacht of 't om plunderaars of gewone voorbijgangers ging.

We hebben ook de charges in de Leidsestraat meegemaakt. Bij Olympic Airways en op de Keizersgrachtbrug werd door publiek massaal stenen uit het trottoir gehaald en die werden ook massaal naar wagens gesmeten van de mobiele eenheid en marechaussee. Ik heb de pelotons ME door de Leidsestraat zien oprukken. Die werden begeleid door een waterkanon. Wij stonden met de NOS-auto geruime tijd op de brug Keizersgracht in de Leidsestraat. Vanaf het dak maakten we opnames en volgden we de rellen. Er werd flink op losgeknuppeld door agenten en door 't publiek werd er flink met stenen en verkeersborden gesmeten. De ME was erg getergd, begrijpelijk na zo'n dag vol rellen. Een pelotonscommandant van de marechaussee viel wel erg op: op de Keizersgracht

stapte hij uit z'n volkswagenbusje en begon onmiddellijk tegen z'n mannen te schreeuwen. Hij blies zich op als een gorilla en stond woest te stampen om zijn mannen weer in slagorde te krijgen. Hij schreeuwde en sloeg een paar keer woedend met zijn wapenstok op de grond, terwijl hij tegen zijn mannen te keer ging. Van deze gorilla-scène hebben we een shotje uitgezonden. De ME dreef de actievoerders de Keizersgracht op. Deze gracht is erg donker en we hebben niet kunnen zien of de ME inderdaad mensen in de gracht heeft gegooid. Het zou me niet verbazen als dit wel is gebeurd.

We hebben ook uitgezonden shotjes van zig-zag aan komen rijden van ME-busjes en het inzetten van het waterkanon. Ook het stenen loswrikken en gooien hebben we laten zien. Wij zijn met onze NOS-videowagen de Leidsestraat in geweest tot de kruising met de Kerkstraat. Om één uur hielden wij het voor gezien. We hebben ook opnamen van het in elkaar slaan. Of u deze zou kunnen krijgen, moet u aan hoofdredacteur Ed van Westerloo vragen. Een huisregel bij ons is dat nooit opnamen worden afgestaan aan derden, voor welk doel dan ook.

Ik heb er geen enkel bezwaar tegen dat u bovenstaande verklaring en mijn naam in uw onderzoek noemt, ook niet wanneer dit in de openbaarheid of de publiciteit komt.’

Een politieman:

‘Hoofdinspecteur Dorst ging op 30 april over het hele buitengebeuren van de ME. Hij heeft de hele operatie van moment tot moment meegemaakt en ging over alle compagnieën.

Hoofdinspecteur Acda en hoofdinspecteur Versluys waren 30 april 's avonds in dienst vanaf zeven uur 's avonds. Overdag waren dat hoofdinspecteur De Ruiter en hoofdinspecteur Kortekaas. De brigadier Anderreg hield de opdrachten bij met tijd, plaats en compagnie.

Hij was verbindingsman.
Hoofdinspecteur Kortekaas ging over vijf pelotons marechaussee.
Hoofdinspecteur Dorst zit op Bureau Lodewijk van Deysselstraat.'

Hoofdinspecteur Dorst, Bureau Lodewijk van Deysselstraat. Amsterdam (15 september 1980):
'Ik was inderdaad de overkoepelend commandant van het ME-gebeuren op 30 april 1980 tot één uur 's nachts. Ik was dus de hoogste uitvoerder op straat.
U vraagt mij of uw informatie juist is dat er in de avond en nacht relschoppers in elkaar geslagen zijn en in de gracht gegooid. Ik heb motoragenten ingezet. Op zo'n avond komen "de ratten uit het riool". Toen het zo erg werd dat het posthuis Rembrandtplein belaagd werd, is er flink hard opgetreden. Het kan wel zijn dat er jongens in de gracht te water raakten. Er is hard opgetreden. Maar als u meer wilt weten, moet u een brief schrijven naar de korpschef, de hoofdcommissaris Valken. U kunt daarbij verwijzen naar dit gesprek. Ik kan u nog zeggen dat de filmbeelden nauwkeurig worden bestudeerd om naderhand tot arrestaties over te gaan. Het bewijs is erg moeilijk. We zouden het liefst honderden mensen aanhouden.
Om één uur 's nachts ben ik afgelost door hoofdinspecteur Versluys.'

Hoofdinspecteur Versluys, Amsterdam (15 september 1980):
'In de nacht van 30 april op 1 mei om één uur loste ik de heer Dorst af als overkoepelend uitvoerend commandant van de ME.
Ik heb reeds op uw vragen in het NRC-Handelsblad gereageerd via de korpschef aan de burgemeester. Ik waag in twijfel te trekken of de ME het Leidseplein heeft schoongeveegd. Als hoogste uitvoerder van wat er op straat gebeurde, had ik wel voortdurend

radioverbinding, maar ik was er niet bij. Ik kon niet zien wat er gebeurde. Ik vermoed wel dat er klappen zijn gevallen en dat, op de gracht, een aantal relschoppers de weg naar het water hebben gekozen. Ook toen relschoppers het bureau Lijnbaansgracht belaagden, is er een aantal in het water terecht gekomen.

Het is begrijpelijk dat er ook op het Leidseplein klappen zullen zijn gevallen en een aantal relschoppers meer klappen kreeg dan strikt nodig was. Ik weet niet of dit zich voltrok in groter verband. Ik zou pas via de rapporten kunnen zien hoe laat het afgelopen was op het Leidseplein. U moet trouwens via de korpschef hiernaar vragen. De korpschef heeft de officier van justitie en de burgemeester antwoord gegeven op uw vragen. Ik verwacht dat van de zijde van de politie gezegd zal zijn: “Er is flink geslagen.” Waar gehakt wordt, vallen spaanders. Verschillende eenheden van de ME zijn ingesloten geweest in de Leidsestraat. Het heeft er gespannen.’

H.: ‘Maar de korpschef heeft nog minder waargenomen dan u. Hij kan mij niet wijzer maken.’

V.: ‘Misschien geeft hij u de vrijheid om met politiemensen te spreken.’

H.: ‘Waarom komt het zelden tot arrestaties?’

V.: ‘Dan is er meer recherche nodig. En ook voor de recherche is het gevaarlijk werk.’

‘Het kwam tenslotte neer op “het beschaafd beheren van een politiek hete aardappel”.’

Marc Chavannes

Het onderzoek van de ministers

De ‘Brief van de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Justitie aan de Voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal’ (zitting 1979-1980, no. 16213) geeft ‘een overzicht van de voorbereidingen voor de troonswisseling en van de gebeurtenissen op 30 april 1980’. Voor wat de gebeurtenissen in de avond en nacht betreft die enige relatie hebben met het relaas van de ME-er, vermelden de ministers het volgende:

‘Na ± 20.30 uur verplaatste het toneel zich naar de Kloveniersburgwal en Nieuwmarkt. De ordeverstoringen werden minder heftig en kwamen geleidelijk tot een eind. Na 20.30 uur werd de stad ook elders het toneel van ongeregeldheden. Zo werden gedurende de avond op het Rembrandtplein en in de Vijzelstraat vernielingen aangericht en barricades opgeworpen. Voorts kwam het tot een treffen tussen politie en relschoppers op het Koningsplein, in de Leidsestraat en de Reguliersbreestraat, waar ook geplunderd werd. Van het bureau Lijnbaansgracht werden ramen vernield. Een onderzoek is ingesteld naar een bericht dat op dezelfde plaats en hetzelfde tijdstip een harde confrontatie tussen de mobiele eenheid en naar schatting 1500 jongeren zou hebben plaatsgevonden, waarbij van de zijde van de politie sprake zou zijn geweest van “gram halen” en “in de gracht slaan” van relschoppers. Uit dit onderzoek is in geen enkel opzicht gebleken dat deze feiten inderdaad

zouden hebben plaatsgevonden. Gebleken is, dat omstreeks 00.30 uur 8 leden van een peloton van de mobiele eenheid in de nabijheid van het bureau Lijnbaansgracht werden ingesloten door een groep relschoppers ter grootte van ongeveer 50 man. Een te hulp geroepen eenheid heeft deze groep van de Lijnbaansgracht verdreven. Daarbij zijn twee personen in het water gesprongen. Genoemd bericht bleek slechts afkomstig van één enkele persoon. Ook is, noch bij de officier van justitie, noch bij de burgemeester een klacht over dit beweerde optreden van de politie ingediend. Aan de ongeregeldheden kwam 's nachts om ± 01.00 uur een einde.'

Wat de inhoud is geweest van het onderzoek naar het 'bericht', blijkt niet. Was dit het telefoontje van de officier van justitie naar mij? Is het door mij toegezonden relaas van de ME-er daarin betrokken? Is er een onderzoek naar het beweerde politiegedrag op het Leidseplein geweest? De ministers behandelen de vragen onder het hoofdje 'Lijnbaansgracht'. De passage is nogal verwarrend geschreven. Uit niets blijkt dat de in het relaas van de ME-er vermelde commandanten van peloton 916, van de Bratra (brand- en traangas) en de brigadier Jansen, die rapport zou hebben opgemaakt over het verloop van het gevecht voor de Stadsschouwburg, zijn gehoord. Er was een onderzoek naar 'een bericht', maar de inhoud is duister. Ook de vorm van het onderzoek wekt niet het vertrouwen, dat alles is gedaan om de waarheid of onwaarheid van het relaas van de ME-er aan het licht te brengen. Er bestaat in het algemeen een natuurlijke samenwerking en cohesie tussen het openbaar ministerie en de politie. De uitlatingen van de officier tegenover mij geven geen reden om aan een uitermate doortastend onderzoek te denken. Het uitblijven van het afgesproken telefoontje aan mij evenmin. Waarom is de rijksrecherche voor deze ernstige berichten van de zijde

van de politie niet ingeschakeld?

‘Aan de ongeregeldheden kwam om ± 1.00 uur een einde.’ Hoe? Volgens bijlage 1, betreffende de bijstand verleend aan de Amsterdamse politie, bij de brief van de ministers, waren er tot zes uur in de morgen 637 politiemannen-van-buiten in Amsterdam op de been. Hoe verklaren de ministers deze 637 man bijstand gedurende de nacht tot zes uur in de ochtend, als de ongeregeldheden om één uur een einde hadden genomen? Wat deden 637 man van één uur tot zes uur 's morgens?

De geweldsapotheose voor de Stadsschouwburg is niet bewezen door mijn onderzoek. Het is ook niet mijn taak zoiets vast te stellen. Het is mijn taak zo'n serieuze melding niet onbesproken te laten. Ook wanneer we ernstige bezwaren hebben tegen de wijze waarop de reldeelnemers te keer gingen, ook wanneer men respect heeft voor de grote terughoudendheid waarmee de ME zich overdag gedroeg, dan nog gaat het niet aan, zich zwijgend te verkneukelen over de ‘finale slachting’ van vijftienhonderd jongeren en daarover te zwijgen. Verder wordt het plaatsvinden van deze geweldsapotheose door het onderzoek van de ministers en ‘het plichtmatig debatje’ in de Kamer - de term is van Marc Chavannes (NRC-Handelsblad, 11 december 1980) - niet opgehelderd. Als er op het Leidseplein niets van dien aard voorgevallen is, dan had het onderzoek dat aannemelijk kunnen maken. Dat is niet gebeurd. Hierdoor kunnen de Eerste en Tweede Kamer geen afgewogen oordeel hebben over het gebeuren op 30 april.

De verklaring van de ME-er, aangevuld door de verklaringen van P. van Seeters en August de Loor, de hoofdinspecteurs Dorst en Versluys, en van Harmen Roeland van het NOS-Journaal, geven wel enig inzicht in de aard van het nachtelijk politie-optreden en aanwijzingen dat het politie-optreden na één uur 's

nachts een feller karakter had, waarbij mensen werden geslagen, maar de verklaring van de ME-er wordt noch volledig ondersteund, noch ontkracht. Wij achten, kortom, de feiten zoals deze door de ME-er zijn weergegeven, wat betreft het systematisch in elkaar rammen op de grachten en tijdens de ‘nachtvoorstelling’ voor de Stadsschouwburg, niet bewezen. Evenmin echter is het tegendeel vastgesteld.

Indien het verslag van de ME-er juist is, dan verklaart dit wel een aantal verschijnselen, zoals:

- het grote aantal gewonden dat in de nacht en vroege morgen van de eerste mei 1980 in het Wilhelminagasthuis en het Binnengasthuis is behandeld;
- de nogal abrupte beëindiging van de rellen op 1 mei en de dagen daarna (op 3 mei voorspelde de ME-er reeds dat er tijdens de feestelijkheden op Bevrijdingsdag in Amsterdam geen rellen meer te vrezen waren, omdat de relschoppers er fysiek niet toe in staat zouden zijn);
- het grote aantal ME-ers van buiten Amsterdam dat paraat en in dienst was tot zes uur 's morgens;
- de relatieve tevredenheid van de politie, begin mei, ofschoon de ME op 30 april op onaanvaardbare wijze gestenigd was, zonder veel terug te doen.

Er is ook een praktische beleidsconclusie te verbinden aan het feit van de ontlading van agressie bij de ME, namelijk dat het bestuurlijk en tactisch concept waarmee de ME wordt ingezet, rekening moet houden met de psychische mogelijkheden en grenzen van een ME-er. Een ME-er als stenenvanger behoort tot een concept dat slechts beperkt haalbaar is. Het zijn jonge kerels die niet in staat zijn alleen maar slagen te vangen. L. van der Linden, voorzitter van de Nederlandse Politiebond, zei: ‘Het moet duidelijk zijn dat politieambtenaren geen robotten zijn, . . . zonder gedachten of gevoelens, geen genummerde rotten van vier die je zo maar ergens kan neerzetten’ (Het Parool, 6 december 1980).

Tegen de ‘nachtvoorstelling’ voor de Stadsschouwburg pleit, dat dit gebeuren niet anders dan via de ME-er bekend is gemaakt. Het lijkt op een ‘conspiracy of silence’. Kan dit, als er zoveel mensen bij betrokken waren? Zijn daar verklaringen voor? Het Leidseplein was, volgens het relaas, afgesloten door cordons ME. De journalisten hadden een lange dag gehad en waren niet meer aanwezig. Volgens de redacteuren van enkele grote kranten waren er om twaalf uur 's nachts geen journalisten meer op het Leidseplein. De slachtoffers hadden flink met stenen gegooid en zouden door een klacht zichzelf aangeven. Een kleine groep ME-ers aan wie gevraagd is om over het gebeuren aan mij verslag te doen, liet weten dat zij daar geen enkel belang bij hadden, integendeel, dat spreken over deze dingen in politiekringen ‘zeer gevoelig’ ligt en dat zij, indien zij aan mijn verzoek voldeden, zeker de gevolgen zouden ondervinden voor hun promotie en de aard van hun dienst.

Het blijft al met al merkwaardig, dat de juistheid van een gedetailleerde verklaring van een politieman over relatief omvangrijk en ernstig politiegeweld in het hart van Amsterdam, ontkend noch bevestigd kan worden. Dat wordt mede veroorzaakt door het feit dat de politie nu eenmaal niet zichzelf kan onderzoeken en de relatie tussen het openbaar ministerie en de politie een zodanige verstrengeling van onderlinge afhankelijkheden inhoudt dat ook een officier van justitie op voorhand de politie zal beschermen, of in elk geval geen bijzondere energie zal steken in het onthullen van gedragingen van de politie, als dat tegenover het politie-apparaat onaangenaam is. De rijksrecherche had dan ook het materiaal moeten aandragen voor het juiste antwoord op de vragen van W.F. de Gaay Fortman in de Eerste Kamer. Nu dat niet is gebeurd, blijven we zitten met een vraag, die met behulp van vooroordelen van links en rechts tegengesteld beantwoord kan worden.

‘Eigenlijk is het idioot om met 2000 man zo'n conflict op te moeten lossen. In feite los je niets op. Je zorgt er alleen voor dat er een ontruimingsbevel wordt uitgevoerd, en dat er 35 mensen op straat staan. Maar aan de andere kant was het grote aantal manschappen nodig om gewelddaden van beide partijen in de hand te kunnen houden. Kijk naar Koninginnedag en de Vondelstraat. Daar zaten we krap in de mensen, en dan krijg je situaties waarin politiemensen als dwazen met auto's, soms met gewonden erin, op mensen inrijden.’

Arjen van Gils, inspecteur van gemeentepolitie, pelotonscommandant ME
(Het Parool, 11 december 1980)

De emoties van twee officieren van justitie

Op 26 november 1980 hield ik in de aula van de Universiteit van de Nederlandse Antillen een lezing, waarvan inhoud en strekking gelijk waren aan het betoog waarmee dit boek begint. Deze lezing werd zakelijk juist weergegeven in de dagbladen ‘De Amigoe’ en ‘De Beurs’.

Bij de lezing waren aanwezig de officier van justitie mr. J.J.H. Suyver en de substituut-officier mr. H.A. Marquart Scholtz. De laatste nam bij de discussie woedend het woord. Hij verweet mij dat ik ‘de VARA en dergelijke media’ niet de schuld had gegeven, dat ik de ME en het stenen-gooiend rapaille gelijk had gesteld, dat ik ten onrechte bang was voor de politie, dat de politie de rechtsorde vertegenwoordigde en dat ik het plunderend rapaille verdedigde. Ik antwoordde dat mijn feitelijk betoog anders luidde dan het betoog waartegen hij zich keerde, en dat ik mij afvroeg naar welke lezing de officier tijdens mijn lezing had geluisterd. Tevens stelde ik dat hij er goed aan zou doen, rechtsorde en staatsorde te onderscheiden, waardoor niet elk politieoptreden automatisch overeenkomstig de rechtsorde is. Daarna schreef mr. Marquart Scholtz in het dagblad ‘De Amigoe’ onder meer:

‘De samenvatting van het gebeuren, als zou het te qualificeren zijn als een tamelijk omvangrijk gevecht van geüniformeerde jeugd tegen niet-geüniformeerde jeugd, die elkaar, in verschillende mate, min of meer ernstig beschadigden op kosten van de verzorgingsstaat,

acht ik niet alleen goedkoop populariserend, maar bovendien volkomen bedriegelijk. Immers, hierdoor wordt een gelijkstelling gesuggereerd tussen de Mobiele Eenheid (ME) enerzijds en de anarchisten en bijbehorend plunderend rapaille anderzijds, welke volstrekt ongerechtvaardigd is.

De ME trad op met grote terughoudendheid en weinig geweld, ter handhaving van recht en orde, ter bescherming van - terecht - in een feeststemming verkerende burgers en hun eigendommen, tegen niets en niemand ontziend geweld plegende anarchisten en plunderend rapaille. Het indianenverhaal als zouden 's nachts door één ME-er gemiddeld tien reldeelnemers zijn afgetuigd, is overigens reeds door de verantwoordelijke ministers in antwoord op Kamervragen naar het rijk der fabelen verwezen. Voorts bleek de teneur van het betoog uit het enerzijds tot in de details afschilderen van de “afschrikkende” uitmonstering van de ME en het anderzijds voortdurend vriendelijk spreken van “jongelui” als het de plunderaars betrof. Jongelui! Alsof het een knapenkoor of een handenarbeidclub betrof! Tenslotte, het afsteken van een betoog van deze aard, door een professor, ten aanhore van vele Antilliaanse studenten, die wellicht door langere communicatielijnen minder goed ingelicht zijn omtrent de ware aard en toedracht van het oproer van 30 april dan ondergetekende, acht ik unfair en verwerpelijk. Mr. H.A. Marquart Scholtz.’

Ik laat even daar, in hoeverre eigendom in feeststemming kan verkeren, zoals de officier suggereert. Ik laat ook de suggestie liggen dat Antillianen minder goed op de hoogte zouden zijn dan Marquart Scholtz. Ik weet wèl dat deze hoogmoedige opmerking door Antillianen als pijnlijk en arrogant werd ervaren. We gaan over naar de reactie van de volgende officier van justitie.

De dag daarop schreef de officier van justitie J.J.H. Suyver in net dagblad ‘De Beurs’:

‘Hoefnagels vat de rellen samen als een “tamelijk omvangrijk gevecht van geüniformeerde jeugd tegen niet-geüniformeerde jeugd, waarbij men elkaar in verschillende mate min of meer ernstig beschadigde op kosten van de verzorgingsstaat”. Zonder de vraag onder ogen te zien wie metterdaad de initiatiefnemers van deze agressie zijn geweest, schildert Hoefnagels een tafereel alsof net om een min of meer sportieve knokpartij tussen gelijkwaardige partners zou gaan. Met geen woord wordt gerept over het feit dat deze “niet-geüniformeerde jeugd” - maar, intussen wel voorzien van helmen, onherkenbaar makende bivakmutsen en doeken, schilden en de akeligste (slag)wapens - er de oorzaak van is geweest dat meer dan 100 politieambtenaren het ziekenhuis zijn ingeslagen.’

Deze reacties bevatten niet zoveel discussiestof, maar zij zijn expressies van emoties die dicht bij het ‘gesundes Volksempfinden’ liggen, en geven blijk van de neiging van officieren van justitie zich met de politie te identificeren en het voor haar op te nemen, zelfs als de politie niet aangevallen wordt. Inhoudelijk raken de bezwaren van de officieren mijn betoog niet, omdat zij ‘een teneur’ gehoord hebben van een tekst die ik niet heb uitgesproken. Een zakelijk bezwaar van Suyver heb ik reeds bij de schadevergoeding-als-straf besproken. Blijft interessant de emotïonele expressie van twee officieren van justitie, die als professie hebben voortdurend mensen te ‘horen’, en zodanig emotioneel verstrikt zijn geraakt dat ze tijdens mijn lezing iets anders hoorden dan ik zei. Ik moet eraan toevoegen dat een derde officier van justitie die aanwezig was, de uitlatingen van Marquart Scholtz kwalificeerde als een

‘opvatting uit de twintiger jaren’.

Beide officieren richtten zich tegen de ‘gelijkstelling’ van de ME en de stenen-gooiende jeugd. Marquart Scholtz wil zelfs niet dat de stenen- gooiende jeugd ter afwisseling ‘jongelui’ genoemd wordt en verkiest het defamerende ‘rapaille’ of ‘anarchisten en bijbehorend plunderend rapaille’. De door de officier opgeroepen beelden behoren bij de archetypen van misdaad, ‘boven’ en ‘onder’, ‘overheid’ tegenover ‘onderdanen’; ME-ers tegenover wetsovertreders, politie tegenover misdadigers, tuig. Deze emoties komen overeen met de agressie waarmee vele Nederlanders de beelden op koninginnedag hebben waargenomen. Ook een criminoloog, ook een officier van justitie, ook een rechter zal tijdens de waarneming van zulke beelden emoties ondergaan. Zelfs de hoop dat de politie de agressieve jongeren maar eens stevig onder handen zou nemen, vervloog door de op het televisiescherm getoonde terughoudendheid van de ME. Het aardige evenwel van een vak is het menselijke: de reflectie na de emotie. De latere afstandelijkheid bracht gelegenheid tot beter waarnemen, luisteren, het toelaten van nieuwe feiten, het verbreden en verdiepen van inzicht. Voor een officier van justitie en een wetenschapsman is de emotie niet verboden, maar deze behoort, indien aanwezig, het begin te zijn van een verdere ontwikkeling en reflectie. Daarvan wilde mijn betoog het resultaat zijn. Er is inderdaad een zekere afstand voor nodig om te constateren dat geüniformeerde en niet-geüniformeerde jeugd op een voor de gemeenschap dure manier elkaar aan het bevechten zijn. De journalist Marc Chavannes schrijft vanuit een vrolijker afstandname over ‘een kleine burgeroorlog die de binnenstad van Amsterdam veranderde in een magazijn van gemeentewerken na de opheffingsuitverkoop’ (NRC- Handelsblad, 11 december 1980). Het getuigt van een wonderlijk gebrek aan afstand van een officier van justitie om een half jaar na het gebeurde nog van ‘plunderend rapaille’ te spreken

en van ‘niets en niemand ontziend geweld plegende anarchisten’.De anti-juridische eenzijdigheid wordt dan voltooid met de tonen van ‘His Masters Voice’ door op basis van het antwoord van ‘de verantwoordelijke ministers’ de ME in bescherming te nemen tegen ‘een indianenverhaal’ dat niet verteld werd. Hoe grof werd door de officier geluisterd waar zorgvuldig en met bijbehorende twijfels een politieverklaring werd overgelegd. ‘Het gesundes Volksempfinden’, stelt de Leidse hoogleraar Gomperts, ‘wordt altijd boos, als de wetenschap één of ander prettig geloof aantast, zoals de superioriteit van de ene groep mensen tegenover de andere, blanken tegenover gekleurden, mannen tegenover vrouwen’ - politie tegenover jeugdigen, voeg ik eraan toe. ‘Het gezond verstand wordt al geprikkeld als de wetenschap gaat uitpluizen wat vanzelf lijkt te spreken.’

Een emotioneel conflict

Tijdens ‘het plichtmatig debatje’ in de Kamer bleef de democratie weer niet meer dan de minst slechte regeervorm: ongeschikt voor onderzoek, matig in controle, oppervlakkig waar diepgang nodig is en vaag complimenterend waar exacte kritiek van dienst kan zijn. Ook hier een demonstrate van ‘het beschaafd beheren van een politiek hete aardappel’ (Marc Chavannes).

Het erkennen van de mogelijkheid dat de ME ongerechtvaardigd geweld gebruikte, wordt gedwarsboomd door een emotioneel conflict: de stenengooiers en krakers moeten ‘op hun donder hebben’, kregen dat niet of onvoldoende, en als ze het wèl kregen, dan had de politie groot gelijk (‘een paard werd met scheermesjes gepijnigd’).

Dit conflict speelt ook bij het gebruik van het begrip rechtsstaat. De ene groep gebruikt de term rechtsstaat

als de krakers zich niet aan rechterlijke vonnissen houden en geweld uitoefenen; de andere groep gebruikt het wanneer de politie haar bevoegdheden te buiten gaat bij de uitoefening van geweld.

Het woord geweld in de titel van het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, ‘Democratie en geweld’, heeft een meerzijdige betekenis (naast de andere typen van geweld die door de WRR onderscheiden worden). De politieke begrippen ‘links’ en ‘rechts’ die in de discussie over 30 april werden gebruikt, verhelderen niets en verduisteren van alles. In een democratie van enige volwassenheid is het onhoudbaar om politieel geweld ‘rechts’ en krakersgeweld ‘links’ te noemen. In een rechtsstaat wordt machtsuitoefening, van welke zijde ook, aan het recht getoetst. De machtsuitoefening gaat zowel van de krakers als van de politie uit. De politie heeft meer wettelijke bevoegdheden op grond waarvan geweld kan worden uitgeoefend dan de krakers. Er zullen mensen zij die beweren dat krakers in het geheel geen bevoegdheid daartoe hebben. Dat lijkt me niet realistisch. Er zijn vele min of meer positieve vormen van geweld die niet bij de wet verboden zijn. De politie is terughoudend in het geweldsgebruik, in ieder geval daar waar dit niet aan het oog van het publiek onttrokken is. De krakers zijn nu en dan minder terughoudend dan de politie. Dat geeft een onwennig beeld. ‘Waarom doet de politie niets?’ vraagt de burger, die dat beeld met onwennig oog gadeslaat.

Onze emoties over politie en rellen hangen samen met de beelden en verwachtingen die wij van de staat hebben en niet hebben. Deze zijn het resultaat van een lange ontwikkeling van de houding van de burger tegenover de lange geschiedenis van de groeiende staatsmacht: ‘Ik heb mijn vrijheid aan de staat ingeleverd; ik wil er vrede en rust voor terug. En als alles is misgegaan, moet de politie daarvoor zorgen.’ De stilzwijgende ruilovereenkomst, vrijheid tegen rust, is

neergelegd in de caoutchouc-formule van ‘de openbare orde’.

Deze ontwikkeling van de verhouding tussen burger en staat verloopt niet meer zo evenwichtig als de rustzoekende burger en de machtige staatsoverheid zouden wensen. Er is iets misgegaan in de inruil van vrijheid tegen vrede en rust. Zelfs vele liberalen hebben voor de staatsmacht en de rust gekozen ten nadele van de vrijheid.

De analyse van de staat door politicologen ‘leidt allerwegen tot één conclusie: de staat deugt niet’. Marxisten ‘oefenen kritiek uit op het staatssocialisme’. Niet-marxistische politicologen ‘spreken van de crisis in de verzorgingsstaat’, aldus de Rotterdamse hoogleraar Rosenthal.

De burger is meer dan staatsonderdaan (al doet de alomtegenwoordigheid van de staat het soms vergeten). De maatschappij is meer dan de staat. Ach, hadden we maar, zoals Thorbecke wilde, ‘een politie waarvan zo min mogelijk wordt gezien en zo min mogelijk gesproken’. Ach, hadden we nog maar liberalen die minder in de politie en de staatsmacht geloofden. Er spreekt uit de ongelijkstelling van politie en jeugd door officier van justitie Marquart Scholtz een veronderstelling: de staatsorganen staan boven de onderdanen. ‘Zodra men’, stelt Rosenthal in zijn oratie, ‘de staat opvat als een systeem van betrekkingen waarbinnen burgers of onderdanen met gezagsdragers in contact staan, glijdt men af naar het soort mystiek van de gelijkheid van maatschappij en staat.’ Dan ontwaart men ‘op de achtergrond voortdurend de schim van de staat, die de uitkomsten van de politieke strijd het aureool van het algemeen belang bezorgt’. Men komt er met een juridisch concept van staat en onderdanen dan ook niet meer uit, omdat staat en maatschappij verschillend zijn. Als het recht in dienst wil staan van de maatschappij, is rechtsorde niet

identiek met staatsorde. De toetsende functie van het recht geldt niet alleen voor de mensen, maar eveneens voor de staatsorganen. Veldwachter Bromsnor staat niet alleen onder de burgemeester, maar evenzeer onder het recht. Eveneens zijn de krakersacties niet te legitimeren door politieke wensen, maatschappelijke ongewenstheden en door onvolkomen democratische procedures. De actie voor een woning was zeker niet gelegitimeerd door de kroning. ‘Geweld’, schreef de politiële-geweld-specialist Van Reenen, ‘blijft het machtsmiddel van de onmacht’. Dat geldt voor de politie en voor onderdanen, maar vooral voor mensen in een maatschappij. De tegenstellingen zijn niet meer zo helder als in een Bromsnor-samenleving, waar een goede burgervader met een goed zichtbare veldwachter elke onderdaan die uit zijn woning komt het zijne geeft, terwijl de koning gekroond wordt.

‘Wij denken niet aan een grote raad voor rellen, mar aan een klein groepje creatieve mensen. Zo'n club, hat hoeven geen bestuurders of politiemensen te zijn, kan praktische adviezen geven hoe je rellen kunt voorkomen.’

ir. Theo Quené, voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
(Het Parool, 13 december 1980)

Tien stellingen over de media

1. Indien we in de weken, voorafgaande aan een voetbalwedstrijd, deze even vaak zouden aankondigen in NOS-journalen en nieuwsrubrieken als de actie ‘Geen woning geen kroning’ werd aangekondigd in de maand april 1980, dan zou het voetbalstadion - ondanks de gebruikelijke bezoekmalaise - vol zitten.

   Herhaling van actieberichten impliceert werving van deelnemers.

2. Indien de toon van iemand die wordt geïnterviewd over een voetbalwedstrijd, even grimmig en dreigend zou zijn als de toon van de actievoerders van ‘Geen woning geen kroning’, dan zou daardoor een selectie van bezoekers plaatsvinden: de rustige toeschouwers blijven weg, de sensatie- en relzoekers worden aangetrokken.
   De toon van de actieberichten selecteert de deelnemers naar hun motieven.

3. Indien in het voetbalstadion de rellen en de gewelddadige gedragingen nauwkeurig worden weergegeven door de media, zoals dit tijdens de rellen op 30 april in Amsterdam gebeurde, dan stimuleert dit tot dezelfde soort rellen en gewelddadigheden elders. Het tonen van één jeugdige met een fietsketting op de buis betekent honderd jeugdigen met een fietsketting in latere situaties. Verbeelding van gedrag in de media wèrkt, en leidt tot imitatiegedrag.

4. De meeste media geven onevenredig veel aandacht aan misdaad, seks en rellen. De pers suggereert graag een absoluut conflict en een absolute sensatie, ook als er sprake is van een zakelijk conflict of van een discussie, een misverstand of een meningsverschil.

5. Er bestaat een *symbiose* tussen media en actievoerders. Actievoerders gebruiken de media. Media gebruiken de actievoerders. Nieuws is actie en actie is nieuws.

6. Jeugd is gemakkelijker mobiliseerbaar door de media dan anderen. Werklozen zijn makkelijker mobiliseerbaar door media dan werkenden.

7. Media zijn de vijfde macht in de maatschappij.

8. De invloed van de media op de gedragingen van mensen mag niet leiden tot enige censuur, wel tot redactioneel beleid. Een beetje censuur is hetzelfde als een beetje zwanger (Vinkenoog).

9. Linkse berichtgeving en rechtse berichtgeving zijn niet in het voordeel van mensen die geïnformeerd willen worden. Linkse weglatingen en rechtse weglatingen zijn soms dezelfde weglatingen.
   Subjectieve berichtgeving is beter dan linkse of rechtse berichtgeving.
   Objectieve berichtgeving bestaat niet.

10. Media, met name televisie, volgen de gebeurtenissen op straat minder nauwlettend wanneer het donker geworden is, of tijdens de nacht die volgt op een lange dag zoals 30 april 1980.

Literatuur

Dunning (ed.), The sociology of sport. Ian Taylor: Football mad; a speculative sociology of football hooliganism.
Ekkers, C.L., Aktivatie en agressie. Dissertatie, Leiden, 1977.
Gomperts, H.A., Grandeur en misère van de literatuurwetenschap. G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1979.
Harrington Report: Soccer hooliganism, a preliminary report to Mr. Denis Howell, Minister of Sport. Bristol, 1968.
Laere, E.M.P. van, Oorzaken van normafwijkend gedrag binnen de politie-organen. Rapport ministerie van Binnenlandse zaken, Directie politie, Afd. onderzoek en ontwikkeling. 's-Gravenhage, april 1980.
Marsh, P., E. Rosser en R. Harré, The rules of disorder. Londen, 1978.
Ministerie van CRM, 'Jeugd en agressie', nota. Den Haag, 1980.
Reenen, P. van, Overheidsgeweld. Een sociologische studie van de dynamiek van net geweldsmonopolie. Samsom, Alphen a/d Rijn, 1979.
Rosenthal, U., Politiek, de staat en het staatsapparaat. Oratie Rotterdam; Samsom, Alphen a/d Rijn, 1980.
Schuyt, C.J.M., Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid. Universitaire Pers Rotterdam, Rotterdam, 1972.
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 'Democratie en geweld', rapport, Den Haag, 1980.

Reeds eerder verschenen werken van de auteur

Wetenschappelijk:

De magie van het belang van het kind. Boom, Meppel, 1962.
De rapportage van de maatschappelijk werker (1957). Tweede, herziene druk, Van Gorcum, Assen, 1962.
Recht en maatschappelijk werk. Spectrum, Utrecht, 1962; tweede druk: 1965.
Anderen dan daders. Kluwer, Deventer, 1966.
Een nieuw plan voor de kinderbescherming. Boom, Meppel, 1970.
Rituelen ter terechtzitting. Kluwer, Deventer, 1970.

Agressie en straf op het voetbalveld. Boom, Meppel, 1972.
Kinderbescherming, jeugdbescherming, welzijnszorg. Boom, Meppel, 1972.
Welzijnscriminaliteit. Boom, Meppel, 1972.
Het einde der feiten. Van Loghum Slaterus, Deventer, 1973.
De straf. Een toneelstuk en een essay. Contact, Amsterdam, 1974.
The other side of criminology. Kluwer, Deventer, 1974.
Opstellen over rapportage, Zesde druk, Van Gorcum, Assen, 1976.
De paradox van de straf, Tjeenk Willink, Groningen, 1977.
(Niet) trouwen en (niet) scheiden (1976). Tweede, herziene druk, Kooyker/Donker, Rotterdam, 1978.
Beginselen van criminologie (1969). Tweede, herziene druk, Kluwer, Deventer, 1980.
De eenvoudige strafzitting. Een onderzoek naar doelstellingen, verwachtingen en uitkomsten van de methode van strafrechtspraak in minder grote zaken. Samsom, Alphen a.d. Rijn, 1980.

Voorts tal van artikelen in binnen- en buitenlandse wetenschappelijke tijdschriften.

***Letterkunde*:**

The Ritual (1972), toneelstuk, opgevoerd in Edinburgh, Salzburg, Amsterdam, Rotterdam en andere plaatsen in Nederland.
Misdaad, toneelstuk, tezamen met Het Werktheater, uitgevoerd in 1974, 1975 en 1976.
De straf. Een toneelstuk en een essay. Amsterdam, 1974.
Recht zetten. Gedichtenbundel. Rotterdam, 1975.
Escher geschreven. Gedichtenbundel. Rotterdam, 1977.
Onbekende spreekwoorden en zegswijzen. Assen, 1977.
Een aantal essays en gedichten in het cultureel en letterkundig tijdschrift De Gids en het Belgisch-Nederlandse tijdschrift Dimensie.
Antilliaans spreekwoordenboek. Curaçao, 1980.